

RECHTGEZET

Helpende factoren bij een vergevingsproces in een ouder-kindrelatie

Masterthesis 2020

Carla Hartman- den Heijer

Studentnummer: 181285

Begeleider: Jaap van der Meiden

ABSTRACT

Many adults still experience the negative consequences of their parent's harmful behaviour in the past. It turns out that forgiveness has a positive effect on their painful injuries caused by these incidents. However, little research has yet been conducted into forgiveness in a parent-child relationship, so it is not known what factors are helpful in a forgiveness process.

This qualitative research is carried out together with Auke Bos, on behalf of the CHE “Jeugd en gezin” lectorate. It focuses on what factors have helped adult children forgive the parent's harmful behavior in the past. Moreover, how can these factors also be interpreted from a relational-ethical perspective? Nagy introduces the term “exoneration” from a contextual approach. Does this differ from forgiveness?

In addition to literature research on these topics, fourteen respondents are interviewed, asking about their experiences in forgiving their parent. This study contains the data of seven respondents. The results are then presented to three experts in the field of contextual care.

Respondents take responsibility in their attempt to forgive the parent, an interpersonal concept, to be able to care for the parent, or to speak about him with respect. This turns out to be a one-sided process for the respondents in this study. Therefore we speak of exoneration, a relational-ethical concept. In the desire for connection and the search for resources, existential loyalty is apparent and the awareness of justice and responsible care becomes visible. According to Nagy, the innate sense for this responsibility is the basis for reliability in relationships. Doing justice, towards the future as well.

Process of forgiveness; parental relational injuries; vergeving; exoneration; family therapy.

SAMENVATTING

Veel volwassenen ervaren nog steeds de negatieve gevolgen van het schadelijk handelen van hun ouder in het verleden. Het blijkt echter dat vergeven een positief effect op heeft op problematiek die daaruit voortkomt. Er is desondanks nog weinig onderzoek gedaan naar vergeving in een ouder-kindrelatie, waardoor het niet bekend is welke factoren helpend zijn in een vergevingsproces.

Dit kwalitatieve onderzoek wordt samen met Auke Bos uitgevoerd, in opdracht van het lectoraat “Jeugd en Gezin” van de CHE. Het richt zich op de vraag welke factoren volwassen kinderen hebben geholpen in het vergeven van het vroegere schadelijke gedrag door de ouder. Hoe zijn deze factoren bovendien te duiden vanuit relationeel-ethisch perspectief? Nagy introduceert vanuit een contextuele benadering de term “exoneratie”. Verschilt dit van vergeving?

Naast literatuuronderzoek naar deze onderwerpen, worden veertien respondenten geïnterviewd met de vraag naar hun ervaringen in het vergeven van hun ouder. Dit onderzoek bevat de data van zeven respondenten. Vervolgens worden de resultaten hiervan voorgelegd aan drie experts op het gebied van contextuele hulpverlening.

Respondenten nemen verantwoordelijkheid in hun poging de ouder kunnen vergeven, een interpersoonlijk concept, om voor de ouder te kunnen zorgen of met respect over de ouder te kunnen spreken. Dit blijkt voor de respondenten in dit onderzoek een eenzijdig proces en kan er worden gesproken van exoneratie, een relationeel-ethisch begrip. In het verlangen naar verbinding en het zoeken naar hulpbronnen blijkt existentiële loyaliteit en wordt het besef zichtbaar van rechtvaardigheid en verantwoordelijke zorg. Het aangeboren besef hiervan is volgens Nagy de basis voor betrouwbaarheid in relaties. Recht doen, ook naar de toekomst.

Process of forgiveness; parental relational injuries; vergeving; exoneratie; family therapy.

INHOUDSOPGAVE

ABSTRACT	1
SAMENVATTING	2
VOORWOORD	6
1. INLEIDING	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Probleemstelling	8
1.3 Onderzoeksvraag	9
1.3.1 Deelvragen	9
1.4 Doelstelling	9
1.5 Persoonlijke professionalisering	9
2. ONDERZOEKSMETHODEN	10
2.1 Inleiding	10
2.2 Methoden van onderzoek	10
2.2.1 Deelvraag 1	10
2.2.2 Deelvraag 2	11
2.2.3 Deelvraag 3	11
2.3 Validiteit	12
2.4 Betrouwbaarheid	13
2.5 Respondenten	13
2.6 Verloop van het onderzoek	14
3. VERGEVING	14
3.1 Inleiding	14
3.2 Decision-based vergeving	14
3.3 Process-based vergeving	15
3.4 Interpersoonlijke vergeving	17
3.5 Intrapersoonlijke vergeving	18
3.6 Een christelijke benadering	18
3.7 Conclusie	19
4. EXONERATIE	20
4.1 Inleiding	20
4.2 De contextuele benadering	20
4.2.1 De vijf dimensies	20
4.2.2 De relatie ouder- kind	21

4.2.3	<i>Schuld</i>	22
4.2.4	<i>Vergeving en exoneratie.</i>	22
4.2.5	<i>Het proces van exoneratie</i>	23
4.2.6	<i>Kritische kanttekening</i>	24
4.2.6	<i>Conclusie</i>	25
5	RESULTATEN	26
5.1	Inleiding	26
5.2	Factoren die het begin van een vergevingsproces bevorderden.	26
5.2.1	<i>De visie op het handelen van de ouder.</i>	26
5.2.2	<i>Persoonlijke ontwikkeling</i>	26
5.2.3	<i>De relatie met ouder.</i>	27
5.2.4	<i>Contact met anderen</i>	27
5.2.5	<i>Het christelijk geloof.</i>	28
5.2.6	<i>Behulpzame activiteiten</i>	28
5.3	Factoren die de voortgang van een vergevingsproces bevorderden.	29
5.3.1	<i>De visie op het handelen van de ouder.</i>	29
5.3.2	<i>Persoonlijke ontwikkeling.</i>	29
5.3.3	<i>De relatie met de ouder.</i>	30
5.3.4	<i>Contact met anderen.</i>	30
5.3.5	<i>Het christelijk geloof</i>	31
5.3.6	<i>Behulpzame activiteiten</i>	31
5.4	Belemmeringen	31
5.5	Resultaten van het vergevingsproces	32
5.6	Conclusie	33
6	EEN CONTEXTUELE BENADERING	34
6.1	Inleiding	34
6.2	De visie op het handelen van de ouder	34
6.3	Relatie met de ouder	34
6.4	Persoonlijke ontwikkeling	35
6.5	Contact met anderen	35
6.6	Het christelijk geloof	35
6.7	Behulpzame activiteiten	36
6.8	Belemmeringen	36
6.9	Conclusie	36
7	CONCLUSIE, DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN	37

7.1	Inleiding.....	37
7.2	Conclusie.....	37
7.2.1	<i>De route naar vergeving.</i>	37
7.2.2	<i>Helpende factoren</i>	37
7.2.3	<i>Helpende factoren van het Christelijk geloof.....</i>	38
7.2.4	<i>Het vergelijk met exonерatie</i>	38
7.2.5	<i>De contextuele benadering van het Christelijk geloof</i>	39
7.3	Discussie.....	40
7.4	Aanbevelingen	41
7.4.1	<i>Aanbevelingen voor de praktijk</i>	41
7.4.2	<i>Aanbevelingen voor vervolgonderzoek</i>	41
BRONVERMELDING		42
BIJLAGEN		47
Bijlage I: Toestemmingsverklaring		47
Bijlage II: Uitnodigingsmail		52
Bijlage III: Interviewleidraad respondenten		53
Bijlage IV: Interviewleidraad experts		55
Bijlage V: Resultatenschema interviews respondenten		56
Bijlage VI: Codetabel interviews respondenten		57
Bijlage VII Codetabel expertinterviews		61
Expert 1 Kees Bregman		61
Expert 2 Hanneke Meulink-Korf		63
Expert 3 Wilma Van Klaveren		65

VOORWOORD

Een onderzoek naar helpende factoren bij een vergevingsproces in een ouder-kindrelatie. Toen ik er mee begon kon ik niet vermoeden welke kostbare ontdekkingen ik zou doen. Ik raakte onder de indruk van wat mensen me hebben verteld, over verdrietige herinneringen aan hun jeugd, hun initiatieven in het vergeven van de ouder en de bevrijdende gevolgen die daaruit voortkwamen. Maar ook over hun getuigenis van de manier waarop ze Gods kracht daarbij hebben ervaren. Het deed me beseffen dat ik me verdiepte in een waardevol thema waar ik een bijdrage aan mocht leveren.

Ik ontdekte dat de volwassen kinderen die ik mocht ondervragen een verlangen hebben gehad om te geven aan de ouder waarin hun loyaliteit zichtbaar werd, maar ook hun behoefte aan rechtvaardigheid en betrouwbaarheid. Ik leerde kijken vanuit de contextuele benadering van Nagy, die woorden gaf aan wat ik zag. De kennis die ik ook daarover had opgedaan tijdens mijn Master Contextuele Benadering aan de CHE heeft me verrijkt en heeft grote invloed gehad in mijn persoonlijke leven.

Deze thesis heeft heel wat voeten in de aarde gehad. Ik kijk terug op een intensieve periode waarbij ik de steun van anderen nodig heb gehad. Allereerst die van Jaap van der Meiden, die me regelmatig bemoedigde en weer de goede richting wees. Dankjewel Jaap, dat heeft me geholpen om weer moed te verzamelen wanneer ik het overzicht even kwijt was. Ook Auke Bos, mijn mede-onderzoeker, wil ik bedanken. Onze samenwerking was soms een uitdaging, maar ik kijk met veel plezier terug op onze gezamenlijke interviews en het samen sparren over de resultaten. Annelies, Rami en Milou, mijn intervisiegroepje en lotgenoten in dit proces, dank jullie wel voor het samen op lopen in het werken aan onze thesis. Ook Annelotte en Margreeth wil ik bedanken, voor het transcriberen van de interviews. Zo snel kon ik echt niet typen.

Ik wil daarnaast mijn partner bedanken voor de onmisbare ondersteuning die ik van hem kreeg. Erik, dankjewel voor je meedenken, je geduld wanneer ik dagen achter mijn computer zat en voor het feit dat je zoveel huishoudelijke taken van me overnam. Dat hielp me enorm. Ik vermoed dat je verwacht dat ik die taken nu weer op me neem...

Maar ik wil vooral God bedanken voor het verlangen naar herstel van relaties dat hij in ons heeft gelegd en de zegen die Hij geeft over onze initiatieven hiertoe omdat Hij onze vrijheid op het oog heeft. Een uitspraak van één van de respondenten die ik interviewde blijft me daarin bij:

“Maar ook dat, dat je daar sterker van wordt. En dat kan doorbreken. Dat is toch gewoon, dat is Pasen. Dat is opstaan. En nee, ik ga hier niet in terneergeslagen zijn. Nee, ik ga daar tegenin. En hoe dan? Nou door, doordat Hij mij zo gedragen heeft. “4.R145.

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding

Ouders hebben de verantwoordelijkheid voor een kwetsbare volgende generatie. Dat vergt veel van een ouder, in een tijd waarin de beschermende kaders van een gezin steeds losser en onduidelijker worden (Savanije, Van Lawick, & Reijmers, 2014, pp. 58-67). Het gaat ook niet altijd goed. Dat blijkt alleen al uit het onderzoek onder scholieren, waaruit bleek dat 25% van de jongeren op het voortgezet onderwijs zegt slachtoffer te zijn geweest van mishandeling door hun ouders (Schellingerhout & Ramakers, 2017).

Dat is een gegeven met ernstige gevolgen. Uit onderzoek is gebleken dat de destructieve gevolgen hiervan kunnen leiden tot psychische klachten zoals depressie en angststoornissen (Taillieu, Brownridge, Sareen, & Afifi, 2016). Wanneer het kind bovendien zelf een ouder wordt kan hij de woede over wat hij tekort gekomen is afreageren op zijn kinderen. Dit onrecht raakt volgende generaties en heeft daardoor grote impact (Baas, 2001; Nederlands Jeugdinstituut, z.d).

Hulpverleners krijgen veel te maken met mensen die kampen met onverwerkte problemen vanwege het schadelijk handelen van hun ouders. In het zoeken naar een effectieve behandeling is er de afgelopen twintig jaar veel onderzoek gedaan naar het effect van vergeving. Vergeving blijkt een positief effect te hebben op de psychische gezondheid en helpt bij het herstel van relaties (Toussaint, Shields, Dorn, & Slavich, 2014, pp. 4-6; Wade, Hoyt, Kidwell, Worthington, & Everett, 2014, p. 167).

Er bestaan verschillende definities van vergeving, waarin meningen verschillen over het gewenste resultaat en de route ernaartoe (McCullough, Pargament, & Thorensen, 2000). Vergeving werd beschreven als een persoonlijke, eenzijdige interventie in de behandeling van klachten. Het vergevingsproces zelf werd weinig onderzocht. Anderson & Natrajan-Tyani deden onderzoek naar het tweezijdige proces van vergeving tussen christelijke echtparen onderling. Ze hanteerden in hun onderzoek een definitie van vergeving volgens McCullough, Pargament, & Thorensen: ‘een intra-individueel, prosociale verandering ten opzichte van een dader, geplaatst in een interpersoonlijke context.’ (2000, p. 12). Deze definitie laat ruimte voor het onderzoek naar de aspecten in een vergevingsproces waarin experts van mening verschillen.

Ondanks veel onderzoek naar vergeving is er weinig bekend over helpende factoren in het proces van vergeving in een ouder-kindrelatie, waarbij kinderen slachtoffer zijn geweest van schade door hun ouders in een moeizame jeugd. In zicht in helpende factoren binnen deze specifieke relatie zou echter behulpzaam zijn, omdat door het vergeven van ouders voorkomen kan worden dat schade wordt doorgegeven aan de volgende generatie.

Ivan Boszormenyi-Nagy (verder aangeduid als Nagy) was een Hongaars-Amerikaanse psychiater en psychotherapeut en grondlegger van het contextuele gedachtegoed. Het is met name Nagy die meent dat goede zorg voor de volgende generatie centraal moest staan in hulpverlening aan gezinnen. Hij beschrijft in zijn contextuele theorie de kwetsbare plek van het kind in het gezin. Hij stelt dat ouders de plicht hebben gepaste zorg te bieden aan het kind in een balans die recht doet aan een ouder-kindrelatie. Wanneer deze balans wordt verstoord door bijvoorbeeld mishandeling, heeft dat ernstige gevolgen voor het kind. De problemen die hierdoor ontstaan zullen invloed hebben op andere relaties in het leven van het kind, inclusief die later met zijn eigen kinderen (Nagy & Krasner, 2018, pp. 479-480). Nagy benadrukt het belang van herstel om zo destructieve gevolgen voor de volgende generaties van het slachtoffer te stoppen. Hij gebruikt daarvoor echter niet de term ‘vergeving’ maar heeft het over ‘exoneratie’.

Exoneratie verschilt volgens Nagy van vergiving en wordt gebruikt in een ouder-kindrelatie. Vergiving laat volgens hem de zwaarte van de schuld van de dader onverlet. Het slachtoffer biedt slechts aan om af te zien van vergelding (Dillen, 2004, p. 87). Nagy definieert exoneratie als “een proces waarin de last van schuld bij iemand aan wie tot dan toe de schuld is gegeven, van de schouders wordt genomen . . . Het is het resultaat van de hertaxatie van de slachtoffering van de te kort schietende ouder in zijn eigen jeugd” (Nagy & Krasner, 2018, p. 478).

Hoe kan het dat sommige mensen in staat zijn hun ouders te exonereren, ondanks het onrecht dat door hen is aangedaan? Wat heeft hen daarbij geholpen? Nagy heeft echter een beperkte beschrijving van factoren die bijdragen aan het exonereren van hun ouders en biedt hierin weinig handvatten aan hulpverleners.

Ook is er in dit kader nog weinig onderzoek verricht naar het contextuele begrip “exoneratie” waardoor het niet duidelijk is of vergiving en exoneratie daadwerkelijk van elkaar verschillen.

1.2 Probleemstelling

Wij weten niet welke factoren kunnen bijdragen aan een proces waarin volwassen kinderen hun ouders kunnen vergeven. We weten ook niet of, en in hoeverre factoren uit dat proces overeenkomen met het contextuele proces van exoneratie. Contextuele hulpverleners zouden geholpen zijn met concrete, op basis van onderzoek gedefinieerde helpende factoren in het proces van exoneratie.

1.3 Onderzoeksvraag

Wat heeft volwassen kinderen naar eigen zeggen geholpen in het proces van vergeving van het vroegere schadelijke en pijnlijke optreden door hun ouders en in welke mate komen deze ervaringen overeen met het contextuele concept exonерatie?

1.3.1 Deelvragen

1. Hoe kunnen de begrippen ‘vergeving’ en ‘exoneratie’ gedefinieerd worden op basis van literatuuronderzoek?
2. Wat zeggen de respondenten dat hen heeft geholpen of belemmerd in het proces van vergeving van het vroegere schadelijke en pijnlijke optreden door hun ouders?
3. In welke mate komen de helpende factoren overeen met het proces van exonерatie zoals het beschreven is in de contextuele benadering?

1.4 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is het verkrijgen van inzicht in factoren die helpend zijn voor volwassen kinderen in het vergeven van hun ouders en de mate van overeenstemming met het begrip ‘exoneratie’, om daarmee contextuele hulpverleners handvatten te kunnen bieden voor hulp aan mensen die worstelen met hun onverwerkte verleden.

1.5 Persoonlijke professionalisering

Dit onderzoek zal mijn kennis vergroten over de thema’s ‘vergeving’ en ‘exoneratie’. Ik hoop inzicht verkrijgen te in factoren die het herstel in relaties mogelijk maakt van beschadigde mensen die gevangen zitten in hun verdriet en wrok naar ouders die daar verantwoordelijk voor waren.

Ik wil daarmee ook het contextueel gedachtegoed integreren in mijn werk als hulpverlener. Dat wil ik doen in de rol van verpleegkundige, in de begeleiding van patiënten met psychiatrische problematiek, maar ook als collega in een multidisciplinair team. Daardoor kan de focus in behandeling van psychische klachten worden verlegd van pathologie, met een symptoomgerichte benadering, naar een relationeel-ethische visie op psychische problematiek waarbij exonерatie een hulpbron kan zijn in het herstel van deze patiënten.

2. ONDERZOEKSMETHODEN

2.1 Inleiding

Dit onderzoek betreft een kwalitatief onderzoek (Baarda et al., 2013). Het is een beschrijvend onderzoek en richt zich op de verschillende gevoelens, gedachten en gedragingen van een specifieke groep mensen. Er wordt gebruik gemaakt van thematische data-analyse. Deze methode wordt gebruikt in onderzoek naar gebeurtenissen van mensen, hun ervaringen en de betekenis die zij geven aan deze gebeurtenissen (Braun & Clarke, 2006). In dit onderzoek is dat het vergevingsproces van volwassen kinderen na schadelijk handelen in hun jeugd door de ouder. Het betreft de helft van een onderzoek dat samen met medestudent Auke Bos is uitgevoerd. Het onderzoek komt voort uit een samenwerking tussen Jaap van der Meiden, opdrachtgever van het lectoraat Jeugd en Gezin van de Christelijke Hogeschool Ede, en Alvin Lander, onderzoeker aan de Ben-Gurion University of the Negev in Israël, waar dit onderzoek ook werd uitgevoerd. De methode van onderzoek wordt in dit hoofdstuk uiteengezet. Er worden uitspraken gedaan over de validiteit en betrouwbaarheid. Daarnaast worden de kenmerken van de respondenten beschreven en hoe deze respondenten werden geworven. Vervolgens worden de experts voorgesteld die betrokken zijn bij de interpretatie van de resultaten van dit onderzoek.

2.2 Methoden van onderzoek

2.2.1 Deelvraag 1

Hoe kunnen de begrippen vergeving en exoneratie gedefinieerd worden op basis van literatuuronderzoek?

Voor het beantwoorden van deze vraag werd er literatuuronderzoek gedaan. Theorieën die zijn ontwikkeld over het thema ‘vergeving’ en ‘exoneratie’ werden onderzocht die bruikbaar waren voor de definiëring van deze begrippen. Bovendien werden attenderende begrippen gevonden die een bijdrage leverden aan het ontwikkelen van de interviewleidraad voor het interviewen van respondenten (Baarda et al., 2013, p. 212). Er werd gebruik gemaakt van de data banken Google Scholar, SpringerLink en Pubmed. Er werd gezocht met de volgende zoektermen: Process of forgiveness; Parental relational injuries; Vergeving; Exoneratie; Family therapy; Qualitative research. Internationale literatuur, waaronder het werk van Nagy, Enright, Worthington en DiBlasio werd bestudeerd. Zij worden gezien als experts op het gebied van vergeving en exoneratie. Ze hebben zich bijzonder verdiept in deze thema’s en hebben er veel over gepubliceerd.

2.2.2 Deelvraag 2

Wat zeggen de respondenten dat hen heeft geholpen of belemmerd in het proces van vergeving van het schadelijke en pijnlijke optreden uit hun jeugd door hun ouders?

Voor het beantwoorden van deze vraag werden data verzameld in semigestructureerde interviews die werden afgenomen bij zestien respondenten. Naar aanleiding van de attenderende begrippen uit het literatuuronderzoek lag een aantal topics en vragen vast in de interviewleidraad, maar werd er niet uitgegaan van voorkennis over het persoonlijke vergevingsproces van de respondenten. Hierdoor werd respondenten de ruimte gegeven bepaalde aspecten van het vergevingsproces uit te diepen (Baarda et al., 2013, p. 150).

De werving van respondenten betrof een vindplaatsgerichte selectie steekproef onder lezers van het christelijk magazine 'Visie'. De criteria voor de waarnemingseenheden zijn namelijk duidelijk omschreven in paragraaf 2.5 van dit hoofdstuk (Baarda et al., 2013, p. 93). In de interviews werd gevraagd naar helpende factoren in het vergeven van ouders. De gesprekken werden vastgelegd als audiovisueel bestand en getranscribeerd om de feitelijke data te waarborgen en te kunnen analyseren (Baarda et al., 2013, p. 215). Dit onderzoek werd gedaan aan de hand van zeven van deze transcripten, zeven andere transcripten vielen onder de verantwoordelijkheid van de mede-onderzoeker. De data van twee interviews zijn niet meegenomen in dit onderzoek. Een verklaring hiervoor wordt gegeven in paragraaf 2.6. De data werden vervolgens geanalyseerd door open en vervolgens axiale codering. Op deze manier werden data herschikt en werden verbanden gelegd tussen verschillende categorieën. Zo werden verbanden duidelijk die het mogelijk maken de onderzoeksvragen te beantwoorden (Straus & Corbin, 1998). De letterlijke transcripten van deze interviews zijn opgenomen in het bronnenboek. Een aantal citaten uit deze interviews zijn opgenomen in het hoofdstuk "Resultaten". De interviewleidraad, evenals de codetabel en het resultatenschema van deze gesprekken zijn opgenomen als bijlage III, V en VI in deze thesis.

2.2.3 Deelvraag 3

In welke mate komen de helpende factoren overeen met het proces van exonatie zoals het beschreven is in de contextuele benadering?

De interviews werden in een thematische data analyse bewerkt door middel van open en axiale codering. Data-analyse is een actief proces dat werken met de data veronderstelt in de vorm van bewerken en herbewerken. Het doel van thematische data-analyse is te komen tot reductie, interpretatie en reconstructie van verzamelde gegevens door te zoeken naar patronen, thema's, op een hoger abstractieniveau in een continu voortschrijdend proces (Coffey & Atkinson, 1996; Bogdan & Knopp Biklen, 2007). De patronen en thema's die het resultaat zijn van deze analyse werden getoetst aan de theorie die bekend is over het begrip

“exoneratie”. In het kader van triangulatie werden vervolgens door beide onderzoekers de resultaten van de interviews met de respondenten aan drie experts voorgelegd, namelijk:

- Kees Bregman, predikant en werkzaam in het contextueel pastoraat,
- Hanneke Meulink-Korf, contextueel hulpverlener en werkzaam in het contextueel pastoraat,
- Wilma van Klaveren, contextueel hulpverlener en supervisor aan de CHE.

Op grond van hun expertise in de contextuele benadering interpreteerden zij tijdens een interview de resultaten vanuit deze benadering, waarbij ook de invloed van het christelijk geloof op een vergevingsproces werd belicht. Als aanvulling daarop hebben zij een aantal verdiepingsvragen beantwoord met gebruik van een interviewleidraad, die zich bevindt in de bijlage. Hun relationeel ethische duidingen van de resultaten die zijn voortgekomen uit de analyse van de interviews met de respondenten zijn verwerkt in de conclusie van dit onderzoek. De transcripten van de expertinterviews zijn opgenomen in het bronnenboek.

2.3 Validiteit

Er werden verschillende onderzoeksmethoden toegepast, de zogenaamde methodetriangulatie. Dit vergroot de validiteit van de onderzoeksresultaten (Baarda et al., 2013, pp. 75-76). De interviewleidraad die werd gebruikt in de interviews is gebaseerd op wetenschappelijke literatuur. Bovendien zijn de vragen geformuleerd in overleg met de opdrachtgever, Jaap van der Meiden, en afgestemd met Alvin Lander, de onderzoeker van de Ben-Gurion University of the Negev. Respondenten zijn in de leeftijd tussen 45 en 65 jaar, waarbij er levenservaring en reflectievermogen kan worden verwacht en deze respondenten in staat zijn te verwoorden wat hen hielp de ouder te vergeven. De data van het interview van een respondent die niet voldeed aan de kenmerken voor respondenten zoals die beschreven staan, werden niet meegewogen. Er is van verschillende databronnen gebruik gemaakt en data zijn op verschillende manieren geraadpleegd; naast het theoretisch onderzoek van het thema ‘vergeving’ en ‘exoneratie’ in binnen- en buitenlandse literatuur en de interviews met zestien respondenten zijn ook drie experts op het gebied van de Contextuele Benadering geraadpleegd. De bevindingen zijn geëvalueerd in ‘peer debrievingen’, het raadplegen van collega’s (Baarda et al., 2013, p. 76), in dit geval de mede-onderzoeker, en door het consulteren van experts. In de analyse van de data door beide onderzoekers werd bovendien gebruik gemaakt van dezelfde codetabel.

2.4 Betrouwbaarheid

De betrouwbaarheid werd gewaarborgd door het feit dat alle interviews door dezelfde twee personen werden afgenomen waarbij gebruik werd gemaakt van een interviewleidraad. Onderzoekers konden elkaar aanvullen, wat bijdroeg aan de volledigheid van de data. Het interview vond plaats op een door de respondent gekozen locatie, meestal bij de respondent thuis. Er kan vanuit worden gegaan dat de locatie daardoor geen negatieve invloed had op de betrouwbaarheid van het verslag van de respondenten. Door de gezamenlijke analyse van veertien interviews door de onderzoekers was er bovendien een grote hoeveelheid data beschikbaar. Van deze interviews werden geluids- en beeldopnames gemaakt. Non-verbale communicatie kon daardoor aanvullende informatie opleveren bij het analyseren van ode gesprekken. De camera zou de respondenten hebben kunnen beïnvloeden. De getoonde emoties en het uitgebreide verslag van kwetsbare details wijst echter op een betrouwbare weergave van de feiten. De interviews werden vervolgens letterlijk getranscribeerd. Deze data werden gecodeerd waarvan de transcripten zijn vastgelegd in het bronnenboek. De analyse van deze data werd door de onderzoekers afzonderlijk gedaan, waarbij elk zeven interviews bestudeerde. Hierbij vond regelmatig overleg plaats om tot overeenstemming te komen over de interpretaties van de fragmenten, naast het overleg met de opdrachtgever van dit onderzoek.

2.5 Respondenten

Strauss & Corbin geven aan dat in het ontwikkelen van een theorie moet worden begonnen met een afgebakende doelgroep (1998). De respondenten zijn tussen de vijfenveertig en vijfenzestig jaar, geven aan een moeizame jeugd te hebben gehad maar zeggen van zichzelf dat ze nu hun ouders hun schadelijke pijnlijke optreden uit het verleden hebben vergeven. Deze selectiecriteria golden namelijk ook in een onderzoek naar vergeving dat op hetzelfde moment onder Israëlische Judaïsche Joden werd gedaan aan de Ben-Gurion University of the Negev, in Israël. De resultaten van beide onderzoeken zullen naast elkaar worden gelegd en met elkaar worden vergeleken.

Ook is het meeste onderzoek naar vergeving gedaan in een westerse cultuur met christelijke tradities (Stoop, 2005). Bovendien is vergeving een belangrijke waarde voor christenen. Zij hebben de opdracht om anderen te vergeven zoals God hen heeft vergeven (Matt, 6: 14-15, NBV). Er kan daarom vanuit worden gegaan dat christenen bekend zijn met het concept vergeving.

De respondenten zijn geworven onder de lezers van 'Visie', een christelijk magazine van de Evangelische Omroep. Er is een grote waarschijnlijkheid dat deze respondenten zichzelf beschouwen als christenen. De namen van de respondenten in de transcripten zijn geanonimiseerd.

2.6 Verloop van het onderzoek

De oproep in het magazine ‘Visie’ werd in februari 2019 geplaatst door Jaap van der Meiden. Met de respondenten die zich vervolgens aanmeldde werd per mail een afspraak gemaakt voor een interview. Deze vonden plaats in de periode vanaf mei tot december 2019, na het invullen van een toestemmingsverklaring door de respondenten (Bijlage 1).

Er is echter één van de zestien interviews verloren gegaan. Daar is melding van gemaakt bij het Meldpunt Informatiebeveiliging van de CHE en de betreffende respondent is van de vermissing op de hoogte gesteld. Bovendien bleek één respondent naar eigen zeggen de ouder niet te hebben vergeven. Dit interview werd niet meegenomen in het onderzoek. Van de resterende veertien interviews werden vervolgens de data gecodeerd en geanalyseerd, waarna in mei 2020 de expertinterviews plaats hebben gevonden. Deze interviews zijn getranscribeerd, aanvullingen naar aanleiding van hun interpretaties vanuit contextuele benadering van de onderzoeksresultaten zijn vervolgens verwerkt in ‘Contextuele benadering’ en ‘Conclusie’, hoofdstuk zes en zeven van dit onderzoek.

3 VERGEVING

3.1 Inleiding

Onderzoekers verschillen van mening over het uiteindelijke doel van vergeving en de route daar naar toe. Dat leidt tot diverse definities waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen decision-based en process-based vergeving. Daarnaast verschillen de meningen over vergeving als een eenzijdige, intrapersoonlijk concept, of een gezamenlijk, interpersoonlijk proces. In dit hoofdstuk wordt onderzoek gedaan naar deze verschillende visies op vergeving. Daarnaast wordt er onderzocht welke opvatting over vergeven christenen hanteren op grond van de Bijbel, vanwege de christelijke identiteit van de respondenten. Tenslotte wordt er een definitie van vergeving geformuleerd, als gedeeltelijk antwoord op de eerste deelvraag.

3.2 Decision-based vergeving

Cognitieve functies zijn wel verweven met emoties, maar hoeven er niet door worden beheerst. Vergeving wordt daarmee een wilsbesluit, een keus die kan zijn gebaseerd op de wil zich te bevrijden van wraak en bitterheid (Worthington, 2003; Exline, Worthington, Hill, & McCullough, 2003, p. 339; Diblasio, 1998, pp. 78-79). Diblasio stelt dat vergeving iemand kan bevrijden van negatieve gedachten, wat wil niet zeggen dat er geen ruimte meer mag zijn voor boosheid. Dit zou vervolgens een aandachtspunt kunnen zijn in een therapeutisch proces.

Het afstand doen van wraak leidt echter tot een positief zelfbeeld en herstel van psychische en lichamelijke klachten. Vergeving in een familie kan volgens hem bovendien ruimte geven voor inzicht, begrip en het herstel van relaties tussen generaties. Schadelijke patronen die zijn ontstaan in de jeugd kunnen daarbij worden doorbroken (1998).

Worthington onderscheidt echter twee soorten vergeving: “Decisional forgiveness” en “Emotional forgiveness”. Decisional forgiveness is, zoals gezegd, een wilsbesluit en is gericht op een verandering in de houding, in het gedrag van een slachtoffer naar een dader. Emotional forgiveness is de vervanging van negatieve emoties voor positieve, op de ander gerichte emoties (Exline, Worthington, Hill, & McCullough, 2003).

3.3 Process-based vergeving

Niet iedereen maakt in de visie op vergeven scheiding tussen de wil om te vergeven en de invloed van negatieve emoties. Cognitieve vergeving zou namelijk kunnen leiden tot onvolledige vergeving, waarbij er onvoldoende wordt stilgestaan bij het geleden onrecht en de boosheid daarover (Enright et al., 1998, pp. 46-62; Monbourquette, 2001; Duyndam, 2001). Onderzoekers stellen dat vergeven een proces is waarin het besluit is ingebed, al zeggen anderen dat vergeving geen rationeel besluit kan zijn, maar ‘gebeurt’ (Burggraeve, 2000a, p. 49, 2000b, p. 53; Pollefeyt, 2000, pp. 145-146). Process-based vergeving doorloopt een aantal fases, te beginnen met het besef van het geleden onrecht. Het belang wordt benadrukt van het stilstaan bij de schuld van de dader en het geleden onrecht. Het slachtoffer moet de ernst er van erkennen en beseffen wat de gevolgen zijn in zijn leven (Duyndam, 2003; Monbourquette, 2001; Enright, 2001; Worthington, 2001). Bovendien heeft het slachtoffer recht op erkenning door anderen (Pollefeyt, 1999). Ons rechtssysteem vereist daarbij straf voor de dader (Exline, Worthington, Hill, & McCullough, 2003).

Verskillende vergevingsmodellen beschrijven deze fases, vanuit een theoretische taakgerichte benadering die uitgaat van het nemen van stappen in verschillende stadia van het vergevingsproces (DiBlasio, 1998; Enright, 2001; McCullough, & Worthington, 1995; Worthington, 2001; Duyndam, 2003). Tabel 1 geeft daarvan een overzicht.

Een aantal van deze modellen kent ‘begrip voor de dader’ als één van de stappen. Begrijpen is overigens niet het zelfde als verontschuldigen maar het mogelijke gevolg van het doorgronden van de motieven van de dader (Burggraeve, 2000; Worthington, 2001; Monbourquette, 2001). De visie op schuld is hierbij van invloed. Pollefeyt maakt onderscheid tussen vier paradigma’s over de manier waarop kwaad kan worden benaderd. Die verklaren volgens hem de mogelijkheid en de bereidwilligheid van een slachtoffer om een dader te vergeven (1999). (Tabel 2). Hij stelt dat bij vergeving de schuld niet verdwijnt, maar de dader wordt bevrijd van de last van de schuld. Hij krijgt een nieuwe kans om zo verantwoordelijkheid te dragen voor de toekomst. Herinneringen aan het verleden zijn daarbij belangrijk (Pollefeyt, 2000, p. 161), want “het vergeten annuleert de relaties met het verleden, terwijl het vergeven het

verleden omzet in een gezuiverd heden” (Levinas, 1992, p. 316). Herinneringen kunnen echter tot nieuwe gevoelens van boosheid leiden. Vergeving moet daarom worden volgehouden (Worthington, 2001).

Tabel 1. De verschillende visies op vergeving (DiBlasio, 1998; Enright, 2001; McCullough & Worthington, 1995; Worthington, 2001; Duyndam, 2001, de Bijbel).

Naam auteur	Methode		Fasen in het model
Diblasio (1998).	Intrapersoonlijk Decision-based		Een keus vanuit de wil om te vergeven
Enright (2001).	Intrapersoonlijk of interpersoonlijk: Process-based	Ook de dader kan deze stappen doorlopen	Een vier-fasen model: Ontdekken: het beseffen van het onrecht en de impact ervan. Besluit: Het besluiten om te willen vergeven. Werkfase: Begrip krijgen voor de dader. Verdiepingsfase: bewustwording van de betekenis van het lijden en vergeving.
McCullough & Worthington (1995).	Intrapersoonlijk Decision-based		Een één uur-durende sessie met de focus op begrip voor de dader en het schrijven van een brief (deze wordt niet verstuurd).
Duyndam (2003).		Interpersoonlijk Process-based	Stappen voor dader en slachtoffer, waarbij verwijten worden geuit door het slachtoffer en spijt wordt betuigd door de dader.
Worthington (2001).	Intrapersoonlijk Process-based		Een vijf-fasen model: R. Recall the hurt. E. Empathize. A. Altruïstic gift of Forgiveness. C. Commit Publicly to Forgive. H. Hold on to Forgiveness.

Het slachtoffer kan zich overigens zelf ook schuldig voelen over de schadelijke gebeurtenis. Deze gevoelens moet hij erkennen en begrijpen (Enright, 2001; Monbourquette, 2001). Wanneer hij zich bovendien bewust is van het feit dat ook hij vergeving nodig heeft gehad van anderen, is hij beter in staat een ander te vergeven (Monbourquette, 2001).

Tabel 2. De vier paradigma's van schuld (Pollefeyt, 1999).

Paradigma	Visie op schuld	Invloed op vergeving
Diabolisering van het kwaad	Hij wordt door anderen geïdentificeerd met het kwaad.	Geen spijt dus geen vergeving mogelijk.
Banalisering van het kwaad	Hij is zelf ook slachtoffer en daardoor niet verantwoordelijk.	Geen schuld, meent geen vergeving nodig te hebben.
Ethisering van het kwaad	Hij heeft een goede reden voor zijn handelen en meent het goede gedaan te hebben.	Geen gesprek over schuld mogelijk, dus geen vergeving
Fragmentatie en zelfbedrog	Geneigd tot het kwaad wil hij dit niet en sluit zich er voor af. Hij weet zich wel verantwoordelijk.	Door inkeer is vergeving mogelijk.

3.4 Interpersoonlijke vergeving

Sommige experts zien vergeving als een interpersoonlijk initiatief waarbij de dader en het slachtoffer beiden een aandeel hebben (Duyndam, 2000, pp. 89-92; Burggraave, 2000a, p. 53; Pollefeyt, 2000, p. 151). Ze zijn van mening dat een spijtbetuiging van de dader nodig is om te kunnen vergeven. De dader moet de schade die hij heeft veroorzaakt erkennen om zich te kunnen bekeren en verantwoordelijkheid te nemen voor de toekomst (Pollefeyt, 1999, p. 40; Burggraave, 2000c, p. 43; Duyndam, 2001).

Vergeving is overigens wat anders dan verzoening. Verzoening betekent het herstel van vertrouwen in een beschadigde relatie (Pollefeyt, 1999, p. 45; Monbourquette, 2001). Verzoening hoeft niet automatisch te volgen op vergeving (Baskin & Enright, 2004, p. 80; Wade et al., 2014). Monbourquette zegt zelfs dat deze eis een blokkade zou kunnen zijn voor het slachtoffer omdat verzoening soms niet mogelijk is vanwege de ernst van de kwetsuur, of het risico op herhaling (2001, p. 57).

3.5 Intrapersoonlijke vergeving

Andere onderzoekers zijn daarentegen van mening dat vergeving een persoonlijk eenzijdig proces van het slachtoffer is, een intrapersoonlijk concept, waarin geen voorwaarden worden gesteld aan de dader (Monbourquette, 2001; Enright et al., 1994, p. 73; Wade et al., 2014; DiBlasio, 1998). Vergeving als gift maakt dat het slachtoffer niet afhankelijk is van de dader en heeft innerlijke vrede en vrijheid als doel (Enright, Freedman, & Rique, 1998; Worthington, 2003). De dader hoeft dus geen spijt te betuigen. Voor vergeving is volgens hen geen dialoog nodig. Dit principe maakt onvoorwaardelijke vergeving mogelijk (Enright et al., 1994, p. 72).

Sutton stelt bovendien dat het verwachten van spijtbetuigingen en verandering van gedrag van de dader, het slachtoffer gebonden houdt aan de genade van de dader (2014, p. 3). Pollefeyt vindt ook dat met het stellen van deze voorwaarde het slachtoffer macht krijgt, wat risico's met zich mee brengt zoals wraakgevoelens en eigenbelang, die vergeving kunnen belemmeren (2000, pp. 153-155).

3.6 Een christelijke benadering

Vergeving is een begrip met een religieuze achtergrond en is een belangrijke waarde voor christenen (Stoop 2005). Schuld wordt namelijk gezien als een breuk tussen mensen onderling maar ook tussen God en mensen. Volgens de bijbel wil God de mens hun schuld vergeven om zich met hen te verzoenen en hen te bevrijden van de schuldlast (Efeziërs 22:11-18). Mensen hebben vervolgens de opdracht om anderen te vergeven zoals God hen heeft vergeven (Mattheus 6: 14-15; Lucas 6:36; Mattheus 18:35). Jezus roept op tot vergevingsgezindheid en zegt daarbij dat vergeving een manier van leven is (Mattheus 18:22) die gericht is op verzoening (Johannes. 17:20-23). De dader moet daarbij spijt betuigen (Lucas 17:3). De bijbel waarschuwt wel duidelijk tegen de invloed van haatgevoelens en wraak waar slachtoffers zich schuldig aan zouden kunnen maken (Leviticus 19:17-18; Lucas 6:37). Vergeving leidt tot positieve gedachten, emoties en gedrag ten opzichte van de dader (Marcus 12:30-31, 1 Corintiërs 13). Spijt betuigen door de dader is daarbij vaak gezien als een voorwaarde (Lucas 17:4). Het slachtoffer en de dader zullen vervolgens vrede ervaren (Galaten 5: 22). Wat mensen daarbij nodig hebben kan niet worden gevonden in de menselijke natuur, maar worden gegeven door God (Romeinen. 4:19).

Dat dit gedachtegoed van invloed is blijkt ook uit onderzoek. Verbondenheid met God, een positieve religieuze coping waarin er zingeving wordt ervaren in dit leven, en een spirituele verbondenheid met anderen, worden geassocieerd met een groter vermogen te vergeven (Davis et al., 2009). Dit wordt “vergevingsgezindheid” genoemd (Berry, Worthington, O’Conner, Parrott, & Wade, 2005).

Spirituele strijd daarentegen, boosheid naar God en een negatieve religieuze coping leiden tot vermindering van psychische en mentale gezondheid en hebben een negatief effect op vergeving (Exline, Park, Smith, & Carey, 2011, p. 140). Ook een ‘te snel vergeven’, niet stilstaan bij de boosheid, vanuit de plicht die christenen kunnen ervaren om te vergeven, kan vergeving in de weg staan (Worthington, 2001). Bovendien kan vergeving als vanzelfsprekende christelijke plicht gepresenteerd worden en leiden tot een morele last. Slachtoffers van menselijk kwaad kunnen zich daarbij in de steek gelaten voelen (Pollefeyt, 1999).

3.7 Conclusie

Onderzoekers zijn het er over eens dat vergeving leidt tot een verandering in gedachten, emoties, motivatie en gedrag is, al wordt de nadruk op deze factoren verschillend gelegd vanwege het verschil van mening over het doel van vergeving. Vanwege de christelijke identiteit van de respondenten wordt er in dit onderzoek gekozen voor een definitie die daarbij aansluit:

‘Een dialogisch proces, gericht op herstel van de relatie, waarbij de dader schuld bekent, daar spijt voor betuigt en open staat vergeving te ontvangen. Het slachtoffer ziet daarbij af van wraak. Dit kan leiden tot verzoening.’

(Pollefeyt, 2000, pp. 239-259; Burggraeve, 2000, pp. 39-53, Dillen, 2004, p. 178; Hargrave & Pfitzer, 2005, p. 154).

4 EXONERATIE

4.1 Inleiding

Nagy verkiest het begrip ‘exoneratie’ boven het begrip ‘vergeving’, uitgaande van de veronderstelling dat deze begrippen van elkaar verschillen. In dit hoofdstuk wordt een overzicht van zijn gedachtegoed uiteengezet. Op grond daarvan wordt het begrip ‘exoneratie’ gedefinieerd en vergeleken met ‘vergeving’, als antwoord op de eerste deelvraag.

4.2 De contextuele benadering

Ivan Boszormenyi-Nagy is een Hongaars-Amerikaanse psychiater die werd geboren in 1920 in Boedapest. Hij komt uit een familie van juristen en maakt in zijn theorie veel gebruik van juridische termen. Hij richtte zich op het verband tussen dieptepsychologie en hechte relaties (2018, p. 12). Hierin liet hij zich inspireren door de filosoof Martin Buber, bekend door zijn werk ‘Ich und Du’. Daarin stelt Buber dat de mens pas echt mens wordt in relatie met de ander, in dialoog, een wederzijds verantwoordelijke ontmoeting tussen ‘Ik en Gij’ (Buber, 1958/1994; Dillen, 2004, p. 23; Nagy & Krasner, 2018, p. 42). Nagy voert dit nog verder en legt het verband met intergenerationele relaties. Iemands handelen heeft namelijk gevolgen voor betekenisvolle relaties van die persoon, ook voor de volgende generaties. Bovendien is bevredigend in relatie staan verbonden met het verantwoord rekening houden met deze consequenties (2018, p. 22). Deze ethische onderlinge verbondenheid tussen mensen door de generaties heen omschrijft Nagy als “de context” (2018, p. 23).

4.2.1 De vijf dimensies

De contextuele benadering gaat uit van een dialectische visie op relaties, die in contrast staat met psychologische theorieën die de nadruk leggen op individuele behoeften en transactie binnen systemen. Hij herkent een intrinsiek verlangen naar relationele verbondenheid in wederkerigheid (Nagy & Krasner, 2018, p. 49). Deze relationele werkelijkheid omvat vijf dimensies (Tabel 3).

Tabel 3. De vijf dimensies (Nagy & Krasner, 2018).

De eerste dimensie	De feiten	De biologie, gegevens en gebeurtenissen die invloed hebben op iemands leven.
De tweede dimensie	De psychologie	Factoren die in het innerlijk van een persoon een rol spelen zoals behoeften, drijfveren en ego sterkte.
De derde dimensie	De interactie	Interactie- en communicatiepatronen tussen mensen.
De vierde dimensie	Relationele ethiek	De rechtvaardigheid en betrouwbaarheid van relaties.
De vijfde dimensie	De ontische dimensie	De relatie met de ander als basis van het bestaan

Relationele ethiek is de pijler van de contextuele benadering en is van invloed op de andere dimensies. Relationele ethiek, de ethiek van verantwoordelijkheid voor relaties (Nagy, 2017, p. 82), is gebaseerd op rechtvaardigheid in relaties. Mensen zijn verantwoordelijk voor de consequenties van hun handelen, ook voor volgende generaties (Nagy & Krasner, 2018, pp. 74-85, p. 479; Dillen, 2004, p. 60).

Relaties zijn rechtvaardig wanneer er op langere termijn een balans is tussen geven en ontvangen. Wanneer iemand investeert in de zorg voor een ander, verdient hij ‘constructief gerechtigde aanspraak’, het recht op zorg van anderen (Nagy & Krasner, 2018, p. 474). Hierbij zijn de behoeften van de zwaksten het belangrijkste, zoals die van een kind (Nagy & Krasner, 2018, p. 64, p. 123).

4.2.2 De relatie ouder- kind

Het geven en ontvangen tussen kinderen en hun ouders is namelijk niet evenredig en daarom asymmetrisch. Een kind heeft recht op zorg, de ouders hebben de plicht om aan deze rechten te voldoen (Nagy & Krasner, 2018, p. 123). Een kind geeft echter ook aan ouders, door hen te vertrouwen en hen te willen helpen en is met hen verbonden in existentiële loyaliteit. Dit is niet gebaseerd op psychologische factoren maar is een zijns-gegeven. Het heeft immers zijn leven gekregen van zijn ouders en staat daarom existentieel bij hen in de schuld (Onderwaater, 2015, p. 48; Nagy & Krasner, 2018, p. 75; Nagy & Spark, 1984, p. 53). Volgens Nagy is loyaliteit “preferentiële trouw aan mensen met wie men een relatie heeft en die op voorrang gerechtigde aanspraak hebben bij het aangaan van een band.” (Nagy & Krasner, 2018, p. 477).

Wanneer een kind met een te grote verantwoordelijkheid wordt belast en daar geen erkenning voor krijgt, kan het geparentificeerd raken (Nagy & Krasner, 2018, p. 117; Onderwaater, 2015, p. 69). Dit leidt tot destructief gerechtigde aanspraak. Het kan daardoor wraak nemen of herstel eisen van een onschuldige derde voor wat het vroeger is aangedaan (Michielsen, Steenackers, & Van Mulligen, 2005, p. 28). Zijn loyaliteit naar zijn ouders komt onder druk te staan en kan onzichtbaar raken in een bedekte poging de relatie in balans te brengen (Nagy & Krasner, 2018, p. 478; Van de Meiden, 2016). Een volwassen kind kan zijn recht namelijk verhalen op andere relaties, waaronder die met zijn eigen kinderen, met ernstige consequenties. Nagy noemt dit een roulerende rekening (Nagy & Krasner, 2018, p. 117, p. 147, p. 479; Onderwaater, 2015, pp. 61-62).

4.2.3 Schuld

Deze roulerende rekening leidt tot existentiële schuld, een beschadiging van de rechtvaardigheid. Nagy baseert de betekenis die hij geeft aan het begrip 'schuld' op het gedachtegoed van Buber (Nagy & Krasner, 2018, p. 78). Deze maakt onderscheid tussen 'schuld' en 'schuldgevoelens', een begrip uit de psychologie (Buber, 1957). Nagy benadert schuld vanuit de relationele ethiek, als het gevolg van de 'eis' tot geven door de verdienste van een ander, het 'verschuldigd zijn'. Hij stelt dat "elk mens existentieel in de schuld staat bij zijn ouders omdat ze hem het leven hebben gegeven en hem verder hebben verzorgd" (Dillen, 2004, p. 74). Dit is de basis voor loyaliteit. Hij is verplicht om in 'transgenerationele solidariteit' passende zorg te geven aan zijn ouders en aan zijn kinderen en verdient daarmee constructief recht (Krasner & Joyce, 2005, p. 66; Meulink-Korf & Van Rhijn, 2000, p. 95; Nagy, 2017, p. 85).

4.2.4 Vergeving en exoneratie.

De balans van verdiensten en schuld wordt hersteld wanneer kinderen niet leunen op hun destructief recht maar zich verdiepen in de positie van hun ouders, ongeacht de uitkomst (Nagy & Krasner, 2018, p. 126). Nagy introduceert hier de term 'exoneratie', een juridisch begrip dat 'ontheffen van aansprakelijkheid' betekent. Nagy definieert exoneratie als "een proces waarin de last van schuld bij iemand aan wie tot nu toe de schuld is gegeven, van de schouders wordt genomen" (2018, p. 478). Exoneratie wordt ook wel vertaald door 'ontschuldiging', dat verward zou kunnen worden met 'verontschuldigen'. Ten onrechte kan de indruk worden gewekt dat de schuld wordt vergoelijkt (Nagy & Krasner, 2018, p. 478; Dillen, 2001, p. 62).

Het begrip 'exoneratie' heeft vooral betrekking op de relatie tussen volwassen kinderen en hun ouder. "Het is het resultaat van de hertaxatie van de slachtoffering van de te kort schietende ouder in zijn eigen jeugd" (Nagy & Krasner, 2018, p. 478). Exoneratie heeft een

objectief uitgangspunt: de eigen kwetsuur en de mogelijke verdienste van de ouder (Dillen, 2001, p. 62). Volgens Baakman “is het effect van het afnemen van de last, dat er ruimte komt om de schuldvraag onbeantwoord te laten en de energie te richten op wat er aan vruchtbare mogelijkheden resteert. Hierdoor verwerft men verdienste, en vergroot de kans op het stoppen van de roulerende rekening” (in Dillen, 2004, p. 88). Exoneratie heeft volgens Nagy bovendien een positief effect op het herstel van psychische klachten (2018, p. 478).

Volgens Nagy is exoneratie overigens wat anders dan vergeving (Tabel 4). Na vergeving zou de schuld namelijk niet weg zijn, in tegendeel: de schuld, in de ethische betekenis van ‘verschuldigd zijn’, neemt toe door de grootmoedigheid van degene die vergeeft (Nagy & Krasner, 2018, p. 478).

Tabel 4. Verschil tussen exoneratie en vergeving volgens Nagy (Nagy & Krasner, 2018).

Exoneratie	Vergeving
Van ouders door hun volwassen kinderen	Van een dader in verschillende, vaak horizontale relaties
Existentiële schuld	Morele schuld
Hertaxatie van schuld, ontheffen van de last	Schuld blijft bestaan, afzien van straf
Bevrijding van het slachtoffer	Machtsuitoefening
Rechtvaardigheid	Grootmoedige daad
Reden om niet te beschuldigen	Niet handhaven van de beschuldiging
Verwerven van verdienste door slachtoffer	Toename van schuld van dader
In belang van de toekomst	In het belang van de dader en het slachtoffer

4.2.5 Het proces van exoneratie

Nagy beschrijft geen stappen in een exoneratieproces. Het gaat om “recht doen en recht gedaan worden” (Meulink-Korf & van Rijn, 1993, p. 338). De rechtvaardigheid in de asymmetrische relatie tussen ouder en kind vraagt daarbij dat hulpverleners erkenning geven voor de destructief gerechtigde aanspraak van kinderen, maar ook om meerzijdige partijdigheid, het beurtelings empathisch partij kiezen voor iedere betrokkene (Nagy, 2017, p. 63; Nagy & Krasner, 2018, p. 127; Meulink-Korf & Van Rhijn, 2000, p. 107; Dillen, 2004, p. 81, p. 91). Dit voorkomt eenzijdige aansprakelijkheid en zoekt relationele verdiensten. Dit kan leiden tot constructief recht en een herverdeling van de schulden en verdiensten (Nagy & Krasner, 2018, p. 350; Meulink-Korf & Van Rhijn, 1997, p. 320; Onderwaater, 2015, p. 73). Onderwaater benadrukt daarbij het belang dat het slachtoffer ook eigen verdiensten onder ogen ziet (2015, p. 177).

Door verbindende acties zoals exoneratie, verwerft een slachtoffer verdienste. Dit leidt tot zelfvalidatie. De balans die hierdoor wordt hersteld is fundamenteel voor betrouwbare relaties (Nagy & Krasner, 2018, p. 128; Dillen, 2004, p. 86).

Bij teveel weerstand tegen exoneratie kan echter een moratorium nodig zijn. Het wenselijke doel blijft bestaan, maar er wordt rekening gehouden met de timing van de cliënt. Hij is daarin verantwoordelijk voor het zoeken naar ongebruikte hulpbronnen (Nagy & Krasner, 2018, p. 366, p. 477; Dillen, 2004, p. 91).

Ook zonder een constructieve bijdrage van de ouder is exoneratie mogelijk. Het kan zich richten op het accepteren van intergenerationele scheve balansen en de eigen verantwoordelijkheid daarin (Nagy, 2017, p. 64) en kan zelfs postuum plaatsvinden (Onderwaater, 2015, pp. 213-224). Nagy wijst echter op de onmogelijkheid om dan nog zorg te kunnen bieden aan de ouder (Nagy & Krasner, 2018, p. 326).

4.2.6 Kritische kanttekening

Nagy maakt een duidelijk onderscheid tussen exoneratie en vergeving. Zijn moeite met het begrip vergeving komt voort uit het feit dat zijn denken werd beïnvloed door de Verlichting, maar ook door de boodschap van ‘goedkope genade’ door de kerk (Dillen, 2004, p. 86; Meulink-Korf & Van Rhijn, 2000, p. 101). Hij zegt bovendien te willen werken op basis van feiten, niet van religieuze overtuigingen, waarbij Dillen opmerkt dat het contextuele gedachtegoed overeenkomst heeft met Bijbelse opvattingen (2004, p. 99). Volgens haar interpreteert Nagy bovendien het begrip ‘vergeving’ verkeerd. Hij gaat daarbij uit van een interpretatie van schuld, vermeende grootmoedigheid van het slachtoffer en straf waar ze hem niet in volgt (2001, pp. 65-68). Ook Meulink-Korf stelt dat Nagy van vergeving een karikatuur maakt, waarbij de dader zou worden gepresenteerd als ‘de slechterik’, waar het slachtoffer zich boven de dader verheft en ‘vergeving’ een nieuw wapen is (2013, pp. 11-12).

Hargrave wijkt af van de visie op vergeving van Nagy. Hij is namelijk van mening dat exoneratie en vergeving in elkaar kunnen over gaan (Hargrave, 1998, pp. 339-348; Hargrave & Pfitzer, 2005, p. 152). Hij beschrijft vergeving als een proces in vier stadia, waarbij herstel van de relatie een bijdrage van de dader vraagt (Tabel 5). Dit is echter niet altijd mogelijk. Door “berging” van de schade kan een slachtoffer wel de effecten van de schade te boven komen en herhaling in andere relaties voorkomen. Dit leidt tot betrouwbare relaties in de toekomst (Hargrave & Pfitzer, 2005, p. 152). Meulink & Van Rhijn vragen zich echter af of vergeving in psychotherapie te operationaliseren is en is Nagy hierin “gepast bescheiden” (1997, p. 332).

Tabel 5. De vier stadia van vergeving volgens Hargrave & Pfitzer (2005, p. 154).

Het werk van vergeving			
Berging		Herstel	
Inzicht	Begrijpen	De kans tot compensatie geven	Openlijk vergeven

4.2.6 Conclusie

Het gebruik van de term ‘vergeving’ leidt tot verwarring. Sommige onderzoekers gebruiken de term voor wat Nagy verstaat onder exoneratie (DiBlasio, 1998, p. 80; Baskin & Enright, 2004, p. 80; McCullough & Worthington, 1995). Zijn juridische taalgebruik maakt de term ‘exoneratie’ echter ontoegankelijker dan ‘vergeving’, waar al veel onderzoek naar is gedaan. Bovendien is zijn interpretatie van het begrip ‘vergeving’ niet terecht, waardoor de verschillen tussen beide begrippen minder groot zijn. Waar vergeving zich echter richt op persoonlijk welzijn en een verbeterde relatie met de dader, beoogt exoneratie het vergroten van het vermogen verantwoordelijkheid te nemen vanuit de existentiële loyaliteit van kinderen voor hun ouders, om daardoor te investeren in volgende generaties. Verschillen in benadering vanuit religieus, psychologisch en relationeel-ethisch perspectief zijn beschreven in tabel 6.

Tabel 6. Vergeving/exoneratie vanuit religieus, psychologisch en contextueel perspectief.

	Religie	Psychologie	Relationele ethiek
Schade	Breuk in de relatie met God	Negatieve emoties, psychische klachten	Onrecht, gevolgen in volgende generaties
Motief	Opdracht van God	Morele verantwoordelijkheid	Ethische verantwoordelijkheid
Doel	Herstel van relaties, met de naaste en met God	Lichamelijk en psychisch welzijn	Rechtvaardigheid, betrouwbare relaties
Hulpbron	Steun van God	Cognitieve factoren zoals de wil	Existentiële loyaliteit

5 RESULTATEN

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft factoren die het vergevingsproces op gang hebben gebracht en factoren die vervolgens de voortgang van het vergevingsproces hebben bevorderd. Het blijkt daarbij dat sommige factoren in beide fases helpend zijn en zullen dus vaker genoemd worden. De analyse richt zich op verschillende aandachtsgebieden in het leven van de respondent die een rol speelden in het vergevingsproces. Dit leidt tot een antwoord op de tweede deelvraag.

5.2 Factoren die het begin van een vergevingsproces bevorderden.

Voordat respondenten kwamen tot het vergeven van hun ouder, moest daar de wil en de mogelijkheid voor zijn. Er is een aantal factoren daarbij helpend geweest.

5.2.1 *De visie op het handelen van de ouder.*

Alle respondenten noemen het besef van het geleden onrecht en het stilstaan bij de schade die daardoor is veroorzaakt als onderdeel van een vergevingsproces (1.R18.5; 2.R1;3.R13; 4.R101; 5.G245; 6.G77.1; 7.R18.1). Zes van de zeven respondenten zeggen kennis te hebben van de geschiedenis van de ouder die het onrecht veroorzaakte. Hierin bleek ook sprake van onrecht in het gezin van herkomst, dat de ouder had gevormd (2.R12; 3.R54; 4.R48.1; 5.G35-G38; 6.G77.2; 7.R1). Eén respondent vertelde dat ze zich verdiepte in de geschiedenis van haar ouder door informatie over het thema ‘vergeving’ en ‘ontschuldiging’ (5.G250). Het verband dat de respondenten zagen tussen de geschiedenis en het handelen van de ouder heeft invloed op het vervolg van het vergevingsproces en wordt later beschreven.

5.2.2 *Persoonlijke ontwikkeling*

Vijf van de zeven respondenten geven aan de wens te hebben gehad om bevrijd te worden van de negatieve emoties waar ze mee worstelden (1.R29; 4.R98-R99; 5.G253; 6.G72.2-G73; 7.R37.4). Ze ervaarden wrok, boosheid en verdriet over het geleden onrecht als een belemmering die hun leven in de weg stond. Het besef van verantwoordelijkheid was daarbij helpend.

“Vind dat je vergeven ook heel erg voor jezelf doet. Dat heb ik nu ook heel erg willen zeggen. Vergeven doe je, en daar schaam ik me niet voor om te zeggen, als eerst ook voor jezelf. (...) Nou omdat als je dat niet doet en je blijft boos, bezeerd, beledigd, gekrenkd, boos. Dan, dan dan verbitterd dat mijn hart.”(4.R98).

Hier ging in een aantal gevallen een proces van persoonlijke ontwikkeling aan vooraf. Drie van de zeven respondenten zochten professionele hulp daarbij, die hen tot dit inzicht bracht. Ze werden geholpen terug te kijken naar hun jeugd en stil te staan bij het onrecht en de gevolgen daarvan (3.R1; 5.G199; 6.G77.1). Vier van de zeven respondenten beschrijven een proces van zelfontplooiing waarin ze antwoorden zochten op identiteitsvragen voordat ze zover waren hun ouder te kunnen vergeven (3.R121; 4.R33; 5.G196; 7.R37).

En ook vragen van “wie ben je zelf dan?” En ik had er nog nooit echt over nagedacht. Wat wil je zelf? En toen was ik 40 en ik dacht echt: ik weet het niet. (5.G196).

Respondenten vroegen zich af hoe hun ouder tot het onrecht was komen (4.R2; 5.G244; 6.G77.1).

5.2.3 De relatie met ouder.

Zes van de zeven respondenten geven aan dat vergeven begon met een besluit hun ouder te willen vergeven (1.R72; 2.R6; 3.R4; 4.R47; 6.G92; 7.R75). Vier respondenten geven aan te verlangen naar een beter contact met hun ouder (2.R6.2; 4.R99; 5.G218; 6.G49). Ziekte van de ouder bood in twee gevallen de opening voor dit contact. Eén respondent beseftte de kans die er nu nog was tot herstel van de relatie (2.R6.4), de ander voelde een appèl om te zorgen voor haar vader en stapte daardoor over haar boosheid heen (5.G205). In één geval was de ouder reeds overleden. Een respondent verlangde juist naar het doorbreken van de negatieve invloed van de ouder door los te komen uit haar slachtofferrol.

“Het maakt je ook vrij. Ik bedoel, als je blijft bakken in in eh zelfmedelijden, dat soort dingen, dan heeft die persoon nog steeds macht over je” (1.R57).

5.2.4 Contact met anderen.

Alle respondenten spraken met anderen over hun pijnlijke ervaringen in het verleden. Het hielp hen te reflecteren op zichzelf en het handelen van hun ouders. Dit leidde voor een aantal respondenten tot bewustwording van hun emoties en de oorsprong hiervan in het verleden (2.R37.2; 3.R33; 4.R119; 5.G199; 7.R47.2). Anderen geven aan dat de erkenning die ze kregen voor het geleden onrecht hen goed deed (1.R25.1; 6.G107). Vier van hen kregen advies van anderen om hun ouder te vergeven (1.R25.1; 2.R6.4; 3.R4.2; 5.G200). Bij twee

respondenten riep dit in eerste instantie weerstand op vanwege hun boosheid naar hun ouder. Bovendien was één van deze respondenten de ouder al overleden (3.R4.2)

5.2.5 *Het christelijk geloof.*

Voor alle respondenten is het christelijk geloof een belangrijk thema in hun leven. Ze ontleen een deel van hun identiteit aan het christelijk geloof en de meesten besluiten hun ouder te willen vergeven vanuit de Bijbelse opdracht de naaste te vergeven (1.R23; 2.R23; 3.R53; 4.R12.3; 6.R72.2; 7.R41). Later ontdekte een respondent dat dit slechts het begin was van vergeving, een proces van persoonlijke groei en van bewustwording van de geleden schade (2.R24-R25). Een respondent vertelt dat haar boosheid in conflict stond met haar geloof (6.G72.2). Drie van de zeven respondenten geven aan te willen vergeven vanuit het besef zelf ook vergeven te zijn door God (1.R56; 2.R17, 3.R4.1).

Alle respondenten ervaren contact met God door gebed en ontleen daar steun aan. Zes van de zeven respondenten geven aan zich gezien en geaccepteerd te voelen door God (1.R25.1; 4.R15.2; 5.G260.1). Het droeg bij aan het herzien van hun negatief zelfbeeld. Sommigen vroegen Gods hulp bij het vergeven (6.G85; 7.R37.4).

Een aantal respondenten vroegen in gebed bevrijding van hun negatieve emoties. Eén respondent vertelt over een bijzondere religieuze ervaring die hierop volgde. Dit bleek uiteindelijk niet de bevrijding van haar boosheid als resultaat te hebben maar was wel het begin van een proces naar persoonlijk herstel (1.R27.4). Een ander sprak in gebed haar machteloosheid uit, wat leidde tot een contactervaring met God (4.R34.2).

5.2.6 *Behulpzame activiteiten*

Respondenten hebben activiteiten ontplooid die vergeving bevorderden. Twee respondenten stelden een grens in het onrecht (1.R20.1; 2.R6.2). Vrijwel alle respondenten zeggen te hebben gebeden in deze fase (1.R72; 2.R10; 3.R2.4; 3.R34.2; 6.G85; 7.R37-R38).

Respondenten zochten professionele hulp bij hun psychische klachten (3.R1; 5.G199; 6.G77.1). Ze lazen bovendien boeken over vergeving (4.R12.3) en deden Bijbelstudie in de zoektocht naar antwoorden op hun geloofsvragen op het gebied van identiteit (4.R12.3; 5.G250.2), Vrijwel alle respondenten verdiepten zich in de geschiedenis van de ouder (2.R12; 3.R54; 4.R48.1; 5.G35-G38; 6.G77.2; 7.R1). Alle respondenten spraken met anderen over de pijnlijke ervaringen in de jeugd of over vergeving van de ouder (1.R25.1; 2.R37.2; 3.R33; 4.R119; 5.G199; 6.G107; 7.R47.2).

5.3 Factoren die de voortgang van een vergevingsproces bevorderden.

Nu het proces op gang is gekomen zijn er factoren die bijgedragen hebben aan de voortgang van dit proces om te kunnen komen tot het daadwerkelijk vergeven van de ouder.

5.3.1 De visie op het handelen van de ouder.

Alle respondenten ontdekten dat problemen in het verleden van de ouder ten grondslag lagen aan hun schadelijk optreden. Door dit besef konden ze zich inleven in hun ouder en kregen ze begrip voor hun handelen (1.R13; 2.R6; 3.R40; 4.R47; 5.G246; 6.G77.2; 7.R3). Een respondent noemde dat informatie over de pathologie van zijn vader inzicht gevend was (2.R11). Twee respondenten geven aan dat het besef zelf ook fouten te maken hen milder stemde (4.R137; 6.G78).

5.3.2 Persoonlijke ontwikkeling.

In een fase van persoonlijke ontwikkeling kregen respondenten meer zicht op hun emotionele coping. Begrip voor het handelen van de ouder betekende namelijk niet dat de boosheid over het onrecht verdween (1.R31.1). Vier van de zeven respondenten ontdekten het heilzaam effect van het uiten van hun boosheid en verdriet. Respondenten geven aan veel gehuild te hebben (5.G290; 6.G77.1).

In dit traject herwaardeerden respondenten ook het beeld van zichzelf, soms door persoonlijke leerervaringen in een studie (1.R59.1; 2.R27.3; 4.R35-R36). Een aantal respondenten ontdekten de waarde van het rekening houden met eigenbelang en het aangeven van grenzen (1.R19; 3.G35; 4.R150; 5.G244). Eén respondent vertelt dat ze zichzelf moest vergeven daar aan voorbij gegaan te zijn (4.R121).

Ondanks het begrip voor hun ouder geven twee respondenten aan afstand nodig te hebben van hun ouder (5.G203; 6.G86-G87). Boosheid belemmerde het vergevingsproces, de tijd die ze nu kregen werd benut om hier meer bij stil te staan. In één geval was de ouder reeds overleden.

“En hij ligt hier driehonderd meter verder op het kerkhof en ik sta daar en ik zie die naam staan, oh nee, no way, en toen ben ik gelijk teruggelopen. Ik dacht: nee, dit is hem niet. Al die boosheid kwam naar boven, toen heb ik echt keihard staan huilen daar. Toen ben ik weer weggelopen. Toen heeft het nog twee jaar geduurd, toen ben ik weer gegaan.” (6.G86)

5.3.3 De relatie met de ouder.

Vrijwel alle respondenten geven aan ruimte te hebben gekregen voor positieve gedachten aan hun ouder (1.R39; 2.R57; 3.R50; 4.R78; 5.G246; 7.R16.3). Het hielp sommigen om te accepteren dat ze een emotioneel tekort hadden opgelopen in het verleden (5.G290) en bedachten dat ze genoeg konden nemen met het contact dat er nu was of was geweest, in het besef dat de ouder niet het vermogen had gehad te veranderen (1.R71; 2.R48; 4.R89; 6.G103). Twee van hen kwamen hiertoe na het overlijden van hun ouder waarna één respondent haar vergeving hardop uitsprak bij het graf van haar vader (6.G128).

Drie respondenten kregen weer zicht op factoren in de ouder-kindrelatie die hen verbond aan hun ouder. Twee respondenten herkende overeenkomstige interesses met hun ouder (2.R60; 3.R18), twee andere respondenten ervaarden hun verlangen om voor hun ouder te zorgen op het moment dat hun ouder ziek werd (2.R48; 5.G205-G206). Een respondent kreeg meer ruimte voor vergeving van haar moeder door de liefdevolle vergevende woorden die werden uitgesproken door de vader.

“Hij zei: 'we houden van elkaar, van hart tot hart'. En dat vond ik zo mooi. En dat is ook echt weer mijn vader dan, die ook heel vergevingsgezind is geweest altijd. Ik denk dat hij, dat vind ik ook heel mooi dat hij dat tegen mij gezegd heeft. Want daarom kon ik ook weer verder. Uit die woorden haal ik eigenlijk, dat hij haar ook niet kwalijk heeft genomen achteraf dan.”(7.R60.1)

Daarbij was ook de spijtbetuiging van haar moeder helpend geweest (7.R52). Een andere respondent waardeerde het initiatief tot toenadering van zijn vader (2.R7). Het hielp hem om geen spijtbetuiging te verlangen (2.R68).

5.3.4 Contact met anderen.

Veel respondenten hadden ook in deze fase van het vergevingsproces steun aan gesprekken met anderen (3.R33; 4.R138; 6.G107).. Twee van de zeven respondenten kregen van hun broers en zussen erkenning voor het geleden onrecht (5.G200; 7.R47.2). Gesprekken waren ook helpend in hun persoonlijke ontwikkeling en gaven zicht op eigen functioneren (2.R37.2).

Respondenten spraken met familieleden die ook in het verleden contact hadden met de ouder en ontdekten nieuwe feiten die leidden tot meer begrip voor hun ouder (2.R56; 3.R4.2; 5.G245.3; 6.G31). Eén respondent vertelt door anderen te zijn bemoedigd in zijn poging zijn vader te vergeven (2.R56).

5.3.5 *Het christelijk geloof.*

Vijf van de zeven respondenten geven aan dat God het voor hen mogelijk heeft gemaakt hun ouder te vergeven. Ze zijn er van overtuigd dit niet zelf gekund te hebben en ervaren dat Hij hen de capaciteiten hiervoor gaf (1.R79; 2.R67; 3.R28; 4.R147; 5.G267; 6.G109; 7.R37.3). Ze voelen zich bevestigd in de identiteit die ze aan God ontleen waardoor ze hun ouder konden vergeven (1.R61; 4.R15.2; 5.G260.1; 6.G100).

“Altijd, en dat hij mij toch op een bepaald moment echt, echt bij mijn kippen nek gepakt en echt, echt, dat hij gedacht heeft van, en nu ga jij echt eens even ontdekken hoe ik denk en wat ik over jou te zeggen heb. Wie je echt bent. Dat ik mezelf een geliefd kind voel en weet. Ja dat is voor mij, dat is voor mij zo vreugdevolle vrijheid gebracht.” (4.R15.2)

Voor vijf van de zeven respondenten was het helpend om hun negatieve emoties aan God te geven. Ze vroegen Zijn ondersteuning in het vergeven van hun ouder en vroegen om vermindering van boosheid en verdriet (1.R31.12; 4.R101.1-2; 5.G273; 7. R33). Een respondent droeg het recht op wraak aan God over (1.R31.7). Daarnaast was het besef zelf ook vergeving nodig te hebben voor hun eigen fouten voor sommigen helpend in het vergeven van hun eigen ouder (1.R56; 2.R21; 4.R101.2).

5.3.6 *Behulpzame activiteiten*

Ook in deze fase hebben respondenten gebeden om Gods steun (1.R72; 3.R53; 4.R15.2; 5.G273; 6.G85; 7.I38-R38). Ze lazen in de Bijbel of andere boeken en verdiepten zich in het onderwerp vergeving (4.R31; 5.G245; 6.G78). Er werd bij familie gezocht naar meer informatie over de geschiedenis van hun ouder (2.R56; 3.R4.2). Sommige respondenten zochten professionele hulp bij psychische klachten. Het uiten van boosheid was voor een aantal respondenten helpend (1.R31.1; 5.G199; 6.G77.1). Twee respondenten schreven een brief aan hun overleden ouder (1.R31.2; 5.G217). Een daarvan schreef bovendien tijdens een cursus haar levensverhaal (5.G257). Eén respondent sprak haar vergeving hardop uit bij het graf van haar vader (6.G92).

5.4 Belemmeringen

Er blijkt een risico te bestaan wanneer er in de keuze te willen vergeven niet wordt stil gestaan bij de emotionele impact van de geleden schade. Vier van de zeven respondenten noemen een belemmering op een later moment in het proces wanneer hier te snel aan voorbij wordt gegaan (1.I36-R37; 2.R24-R25; 4.R88.3; 6.G86-G87).

“Ik denk dat het verschil is, de eerste keer wist ik eigenlijk niet wat voor een schade het mij heeft toe gebracht. Dat wist ik toen nog niet toen ik negentien was. Want ik had nog geen opleiding gedaan. Of maatschappelijk werk, of pastoraal werk. Dus dat was eigenlijk een soort, ja hoe zeg je dat? Eenvoudige vergeving ofzo?” (2.R24)

Drie respondenten geven aan in eerste instantie niet te willen vergeven. Door gebrek aan motivatie (2.R6.4), door boosheid (3.R4.2), en door de moeite om op dat moment invulling te geven aan de christelijke opdracht te moeten vergeven (5.G250.1). Voor drie respondenten bleek het onvermogen ruimte te geven aan hun boosheid een belemmering in het proces van vergeving (1.R31.1; 5.G290; 6.I64-G64). Ze benoemen echter ook de blokkade die deze boosheid vervolgens is geweest die het proces belemmerde (1.R37; 5.G189; 6.G58). Vijf respondenten vertellen bovendien in eerste instantie geen ruimte gehad te hebben voor begrip voor het handelen van de ouder. Negatieve gedachten over de ouder belemmerden hen daarin (6.G74). Drie respondenten hadden daar tijd voor nodig (1.R53; 3.R29; 6.G77.2), voor de twee anderen bleef het onrecht onbegrijpelijk (4.R67; 7.R76).

Drie van de zeven respondenten vertellen over hun moeite met het delen van hun gevoelens over het geleden onrecht. Dit bemoeilijkte de mogelijkheid om hulp te ontvangen van anderen (1.R25.4; 5.G158; 7.I20-R20).

Voor vier respondenten was een spijtbetuiging voor het geleden onrecht door hun ouder in eerste instantie een noodzakelijk onderdeel van het vergevingsproces (3.R29; 4.R88.3; 5.G201-G203; 6.G25). Het ontbreken hiervan leidde tot boosheid en verdriet. Drie respondenten confronteerden de ouder met het geleden onrecht, die daar ontkennend op reageerde.

“Maar vergeven worden, dat vraagt iets van jezelf hé, om naar jezelf te kijken van wat heb ik iemand allemaal aangedaan, nou dat weigerde hij gewoon. En dat vond ik wel lastig. Toen was ik daar, toen was ik daar heel verdrietig over. Meer dan verdrietig, bezeerd, weer ontkend.” (4.R88.3)

Een respondent kon zich hierdoor niet verzoenen met haar ouder (4.R99). Een ander verbrak uit boosheid tijdelijk het contact (5.G201-G203). Toen de ouder vervolgens overleed was het voor haar onmogelijk zich nog met hem te verzoenen (5.G208-G210). De andere vier respondenten kozen ervoor de ouder niet te confronteren met het geleden onrecht. Ze wilden hen daar niet mee kwetsen (2.R14; 7.R7).

5.5 Resultaten van het vergevingsproces

Alle respondenten geven aan door vergeving van hun ouder bevrijd te zijn van boosheid (1.R57; 2.R51; 3.R51; 4.R119; 5.G273; 6.G125; 7.I40-R40). Respondenten ervaren het als een opluchting, ruimte, vrede, het gaf hen rust, het had een positief effect op hun lichamelijk

welzijn, maar ook op hun levenshouding (3.R55; 6.G100). Bij drie respondenten beïnvloedde het ook de relatie met hun ouder. Ze konden hun ouder de zorg bieden die nodig was (1.R38; 2.I48-R48; 7.R16.2). Ook de respondenten die hun ouder hadden vergeven na diens overlijden konden een manier vinden om hun respect te tonen. Dit deden ze bijvoorbeeld door met hun kinderen de ouder te herdenken bij zijn verjaardag (5.G256), de liefde voor de ouder te delen met hun kinderen (6.G98) of met respect over de ouder te spreken met anderen (3.R47).

Twee respondenten geven aan dat de vergeving van hun ouder ook invloed heeft op andere relaties. Voor één respondent leidde het tot meer contact met de familie (1.R60), een ander leerde hierdoor het vermogen zich te verbinden met anderen (4.R138).

Door de leerervaring in hun vergevingsproces geven vier van de zeven respondenten aan een positieve bijdrage te kunnen leveren in de hulp aan anderen (2.RI66-R66; 4.R140; 5.G296; 6.G110).

De zes respondenten met een gezin geven aan hun kinderen een andere opvoeding te kunnen geven dan ze zelf hebben gehad en hebben het schadelijk handelen van hun ouder daarbij niet herhaald (1.R59.1; 3.I23-R23; 4.R48.1-2; 5.G253; 6.G13; 7.R80.2). Ze ervoeren hierbij onzekerheid en onvermogen vanwege het negatieve voorbeeld dat ze hadden (3.R23.4; 4.R51; 5.G247; R37.1). Twee respondenten spreken tegenwoordig bewust hun liefde uit in hun gezin (4.R57; 5.G256). Een ander vertelde hoe ze boeken had gelezen om te ontdekken wat goed moederschap is (1.R58). Drie respondenten geven aan ook hierbij de ondersteuning van God te hebben ervaren (1.R61; 4.R58.1; 7.R68).

Vijf van de zeven respondenten geven aan dat het vergeven van hun ouder een proces is dat niet eindigt. Ze ervaren nog regelmatig boosheid en verdriet bij herinneringen aan het onrecht (1.I49-R49; 3.R45) en zeggen soms nog last te hebben van de gevolgen hiervan (2.R73; 4.R101.1; 5.G260.2).

5.6 Conclusie

Alle respondenten verlangen naar herstel van de ouder-kindrelatie. Het gebruik van hulpbronnen in het vergevingsproces verschilt echter per persoon en wordt onder andere beïnvloed door de houding van de ouder en de persoonlijke copingstrategie. Ook het doel van de vergeving is van invloed op het proces. Verzoening blijkt voor de meeste respondenten namelijk niet haalbaar, vanwege het ontbreken van een bijdrage van de ouder. Dit belemmert het proces. Respondenten nemen echter verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van helpende activiteiten in hun vergevingsproces, wat leidt tot persoonlijke groei, bevrijding van negatieve emoties en verbetering van relaties.

6 EEN CONTEXTUELE BENADERING

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de helpende factoren voor vergeving vergeleken met helpende factoren in het proces van exonatie, zoals die zijn beschreven vanuit een contextuele benadering. Inzichten van de experts worden hierin verwerkt. Dit leidt tot het antwoord op de derde deelvraag.

6.2 De visie op het handelen van de ouder.

Nagy benadrukt het belang van het besef van verantwoordelijkheid dat alle leden van een generatie hebben om aan te zetten tot dialoog en een proces van verbinding te beginnen (2018, p. 353). Naast de mogelijkheid om destructief herhalingsgedrag te voorkomen (p. 126) is dit een motief van kinderen om hun ouder te exoneren. Respondenten bevestigen dat dit besef helpend is geweest.

Door het zoeken naar de achtergrond van de ouder verwerft een persoon meer inzicht in de oorzaak van het schadelijk gedrag. Dit kan leiden tot meer begrip voor de ouder en hertaxatie van het onrecht, waardoor de last van de schuld op hun schouders kan worden verlicht (Nagy & Krasner, 2018, p. 127). Dit blijkt bij alle respondenten een helpende factor te zijn in het vergevingsproces (3.ex.55).

Er moet echter niet te snel worden overgegaan tot exonatie. Het is namelijk nodig dat er schuld wordt vastgesteld, het slachtoffer erkenning krijgt voor het geleden onrecht, en ook oog krijgt voor zijn eigen verdienste in het verleden. (Nagy & Krasner, 2018, p. 370; Onderwaater, 2015, p. 176-177; Dillen, 2004, p. 91). Dit stemt overeen met het feit dat respondenten zich bewust worden van het onrecht, tijd nodig hebben om hun boosheid en verdriet hierover te uiten, maar ook eigen vroegere handelen kunnen herwaarderen (3.ex.5).

6.3 Relatie met de ouder

Boosheid van de respondenten over het geleden onrecht wijst op existentiële loyaliteit en het verlangen naar herstel van vertrouwen (Nagy & Krasner, 2018, p. 82). Wanneer loyaliteit de vorm van geven aanneemt kan de roulerende rekening worden stopgezet (Onderwaater, 2015, p. 72). Hiervan is sprake door de verbindende acties van respondenten, gericht op de relatie en niet op het veranderen van hun ouder (Onderwaater, 2015, p. 71). Het leidt onder andere tot het doorbreken van schadelijke patronen in ander relaties, waaronder die met hun kinderen.

Respondenten zien af van een spijtbetuiging door hun ouder. Deze ‘berging’ van het onrecht (Hargrave, p. 153) is ook mogelijk na het overlijden van de ouder (2015, pp. 213-224; 1.ex.5; 3.ex.101-102). Er is dan sprake van exoneratie. In de spijtbetuiging van de ouder van één respondent kan de dialoog echter weer worden aangegaan en kon zij openlijk loyaal zijn naar de ouder (3.int.66-ex.66).

6.4 Persoonlijke ontwikkeling

Nagy benadrukt het belang van zelfafbakening en zelfvalidatie. Door het ontdekken van eigen behoeften en belangen en het verwerven van constructief recht hoeft men niet te blijven leunen op destructief recht (2018, p. 84). Zelfafbakening en zelfvalidatie zijn bovendien een voorwaarde voor een betrouwbare dialoog (Onderwaater, 2015, p. 74; Nagy & Krasner, 2018, pp. 95-96). Hiervan is sprake in de zoektocht van respondenten naar eigen identiteit in hun persoonlijke ontwikkeling en door het stellen van grenzen. Bovendien verwerven respondenten constructief recht in de poging hun ouder te exonereren (3.ex.24; Onderwaater, 2015, p. 177).

6.5 Contact met anderen

Belangrijke anderen zijn een bron tot zelfafbakening, een voorwaarde voor zelfvalidatie en het voeren van een betrouwbare dialoog. In het contact met familieleden kunnen daarvoor ‘resten vertrouwen’ worden gevonden (2018, pp. 95-96; Dillen, 2004, p. 92; 2.ex.11). Relationele hulpbronnen moeten worden aangeboord en toegankelijk gemaakt worden om billijk rekening te kunnen houden met de ouder (Nagy & Krasner, 2018, p. 371). Respondenten zoeken daarvoor contact met familie, volgen therapie of zorgen met hun kinderen voor het graf van de ouder.

6.6 Het christelijk geloof

Het Christelijk geloof is voor alle respondenten een manier om tot zelfafbakening en zelfvalidatie te komen. De christelijke boodschap te vergeven geeft hen namelijk een motief om verantwoordelijkheid te nemen voor de poging de ouder te vergeven. Gesprekken met geloofsgenoten, gebed en Bijbellezende zijn daarbij verbindende acties om tot exoneratie te komen (Dillen, 2004, p. 89; 1.ex.11; 2.ex.14.2).

6.7 Behulpzame activiteiten

Er zijn namelijk verbindende acties nodig om te komen tot een betrouwbare relatie en zich gerechtvaardigd te voelen ten opzichte van zichzelf en eventuele kinderen (Onderwaater, 2015, p. 71; 2.ex.17). Respondenten geven dit vorm door het oppakken van zorg voor hun ouder, het respect dat ze voor hen tonen in gesprek met anderen, maar ook in het accepteren van wat ze missen in de relatie met de ouder.

6.8 Belemmeringen

Door geen ruimte te geven aan, of te krijgen voor de geleden schade maar ook voor eigen constructief recht, doet de respondent zichzelf geen recht. Dit is een belemmering in het vertrouwen in relaties (3.ex.23; Nagy & Krasner, 2018, p. 82). Dit blijkt uit de negatieve gevolgen voor de relatie met de ouder, door de moeite met boos zijn, het te snel willen vergeven, maar ook door het niet ontvangen van een spijtbetuiging. Niet boos kunnen of willen zijn, de tweede dimensie, kan ook voortkomen vanuit de vierde dimensie: een te sterke loyaliteit aan de ouder of door schuldgevoelens, vanuit een roulerende rekening (Onderwaater, 2015, pp. 177-183). Dit kan een proces van exonatie belemmeren.

Wanneer er meer tijd nodig is om tot vergeving te komen is een moratorium helpend. Er wordt naar hulpbronnen gezocht, met verborgen vooruitzichten op betrouwbare dialoog (Nagy & Krasner, 2018, p. 371; Dillen, pp. 89- 90; 3.ex.5). Van een moratorium is bijvoorbeeld sprake wanneer respondenten het contact met de ouder tijdelijk verbreken en tijd nodig hebben voor een persoonlijk proces.

6.9 Conclusie

Door begrip voor het schadelijk handelen van de ouder is verlichting van de schuldlast mogelijk. De contextuele benadering van hulpbronnen beziet dit vanuit een relationeel ethische invalshoek. De winst ligt namelijk in het hernieuwde vermogen betrouwbare relaties aan te gaan. De aandacht bij exonatie ligt dus niet bij de relatie met de ouder, maar bij de verantwoordelijkheid van de respondenten, die wordt genomen vanuit existentiële loyaliteit als kind van de ouder. Het gebruik van hulpbronnen leidt bij respondenten tot bevrijding van wrok en negatieve emoties, Nagy is echter gericht op de hieruit volgende betrouwbaarheid in relaties. Ook het Christelijk geloof blijkt een helpende factor in lijn met de contextuele benadering te zijn, die Nagy echter niet noemt (1.ex.9).

7 CONCLUSIE, DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een antwoord gegeven op de centrale onderzoeksvraag, namelijk:

‘Wat heeft volwassen kinderen naar eigen zeggen geholpen in het proces van vergeving van het vroegere schadelijke en pijnlijke optreden door hun ouders en in welke mate komen deze ervaringen overeen met het contextuele concept exoneration?’

De inzichten van de experts worden hierin meegenomen en de rol van het Christelijk geloof in het vergevingsproces wordt uitgelicht. Vervolgens worden de beperkingen van dit onderzoek beschreven in de discussie en worden er aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek.

7.2 Conclusie

7.2.1 De route naar vergeving.

Respondenten hebben veel waardevolle factoren weten te noemen die hen hielpen op de weg naar vergeving. Door persoonlijke verschillen is een vergevingsproces echter niet te verbinden aan één route.

Het feit dat er door alle respondenten wordt gekozen om te vergeven betekent niet vanzelfsprekend dat er decision-based vergeving plaatsvindt. De meeste respondenten geven namelijk aan in eerste instantie nog steeds boos te zijn en het verwijt aan de ouder niet los te kunnen laten. Het voorbijgaan aan deze negatieve emoties als risico van cognitieve vergeving blijkt een belemmering waardoor vergeving stagneert (Enright et al., 1998; Monbourquette, 2001; Duyndam, 2001). Respondenten maken vervolgens een exonerationproces door. Deze route is dus process-based, waarin het besluit om te willen vergeven is ingebed (Enright et al., 1998; Monbourquette, 2001; Duyndam, 2001). Veel respondenten beogen een interpersoonlijk vergevingsproces met de ouder, met daarin een spijtbetuiging van de ouder. Dit doel blijkt in de meeste gevallen niet haalbaar, waardoor het vergeven zich als een individueel proces voltrekt. Dit wijst op een intrapersonlijke proces (Hook et al., 2012; Monbourquette, 2001; Enright et al., 1994; Wade et al., 2014; DiBlasio, 1998).

7.2.2 Helpende factoren

De volgorde van de genomen stappen door de respondenten verschillen onderling. Waar de één begint met het besluit te willen vergeven, hebben andere respondenten een persoonlijk

ontwikkelingsproces te doorlopen voordat dit besluit kan worden genomen. Deze beide aspecten noemt Worthington in zijn ‘Decisional forgiveness’ en ‘Emotional forgiveness’ (Exline, Worthington, Hill, & McCullough, 2003; Worthington, 2011).

Respondenten verlangen naar herstel van de relatie met de ouder. Het wensen van een spijtbetuiging en de weigering ervan in de ontkenning van het onrecht door de ouder blijkt echter een belemmering in het vergevingsproces. Dit is de reden dat Enright pleit voor onvoorwaardelijke vergeving (1994, p. 72). Het blijkt echter mogelijk om schadelijke patronen te doorbreken, ook zonder spijtbetuiging. Respondenten zijn gemotiveerd om niet in herhaling te vallen, uit verantwoordelijkheid voor hun kinderen. Respondenten die veel belemmeringen ervaren in het vergeven van de ouder kunnen desondanks toch veel resultaten benoemen van het vergevingsproces. Kennis over de geschiedenis van hun ouder leidt daarbij tot begrip voor hun handelen. Dit stemt hen mild en is helpend in het proces.

7.2.3 Helpende factoren van het Christelijk geloof

Respondenten willen gehoorzamen aan de Christelijke leefregels, waaronder de opdracht een ander te vergeven. Deze leefregels geven houvast en vormen hun identiteit. De bevrijding van negatieve emoties en het kunnen vergeven van de ouder wordt voor respondenten bovendien niet als gevolg van menselijk handelen ervaren, maar door God gegeven.

7.2.4 Het vergelijk met exoneratie

De helpende factoren voor vergeving verschillen niet van exoneratie maar worden door Nagy gezien vanuit relationeel ethisch perspectief. Ze beogen een eerlijke balans in rechtvaardige zorg in rechtstreekse loyaliteit, in het besef op een juiste manier te handelen (Onderwaater, pp.71-72). In de boosheid van respondenten om het geleden onrecht, evenals in de moeite met het ontbreken van een spijtbetuiging, blijkt verborgen loyaliteit. Er is verlangen naar een betrouwbare dialoog met de ouder. Het bevestigt het bestaan van de relationele context van wederzijdse afhankelijkheid en verantwoordelijkheid, en het feit dat ieder mens besef heeft van rechtvaardigheid en verantwoordelijke zorg (Nagy & Spark, 1984, p. 53). Dit is voor respondenten de motivatie om stappen te ondernemen en recht te doen in een relatie met de ouder waarin sprake is van relationeel onrecht (1.ex.18). Stappen waar ook tijd en erkenning voor nodig is (3.ex.5). Deze persoonlijke verantwoordelijkheid is de basis voor betrouwbaarheid en persoonlijke gezondheid (Nagy & Krasner, 2018, p. 79). Volgens Meulink-Korf is daarbij ‘het geven’ dat geneest (2.ex.1-4). Loyaliteit naar de ouder kan het uiten van de boosheid echter ook belemmeren. Daarom vindt exoneratie ook postuum plaats (3.ex.16).

Wanneer respondenten zorg kunnen bieden aan de ouder, met respect over hen spreken of het graf verzorgen, is dit niet slechts een handeling die weer mogelijk is geworden door exoneratie van de ouder. Het doel van exoneratie ligt namelijk niet in de psychologische of transactionele dimensie. Nagy duidt deze handelingen als een manier om existentiële loyaliteit vorm te kunnen geven. Dit leidt tot constructief recht en is een kans om een roulerende rekening te doorbreken (Onderwaater, 2015, p. 48; Nagy & Krasner, 2018, p. 75). Dat neemt niet weg dat verbindende acties zich af kunnen spelen in de eerste, tweede en derde dimensie (Nagy & Krasner, 2018, p. 321).

Nagy benoemt begrip voor het handelen van de ouder als belangrijke hulpbron. Relaties veranderen al op het moment dat het kind zich gaat verdiepen in zijn ouder (3.ex.58). Nagy noemt dit proces ‘exoneratie’, respondenten gebruiken hiervoor echter ten onrechte de term ‘vergeving’, wat een dialoog suggereert. Deze term zorgt daarmee voor verwarring. Exoneratie is echter een monologisch proces; ook al is er een dialoog gewenst, exoneratie vereist geen bijdrage van de ouder. Vergeving doet dit echter wel en is daarmee dialogisch (1.ex.7; 3.ex.4, 42; Hargrave & Pfitzer, 2005, pp. 152-153). Dat betekent dat zes van de zeven respondenten hun oudere hebben kunnen exonereren en kan er maar bij één respondent gesproken worden van vergeving. Toch is, waar mogelijk, het aangaan van de dialoog met de ouder te verkiezen boven eenzijdige exoneratie (2.ex.5.1-4, 6.4; 3.ex.17) en verwijst Meulink-Korf naar Van der Meiden, die het belang benadrukt van deelname van zoveel mogelijk betrokkenen in een contextueel therapeutisch proces (2019, pp. 118-119).

7.2.5 De contextuele benadering van het Christelijk geloof

Alle respondenten willen gehoorzamen aan de christelijke leefregels, waaronder de opdracht een ander te vergeven. Het is mogelijk dat respondenten hierin ook loyaal zijn aan hun ouders of aan de kerkelijke gemeenschap, door zich te houden aan wat hen geleerd is over Christelijk leven. Door deze gehoorzaamheid verwerft men constructief recht. Dit leidt tot zelfvalidatie (1.ex.14; Nagy & Krasner, 2018, pp. 95-96). Het te snel uitspreken van vergeving kan voortkomen uit de druk die respondenten zouden kunnen ervaren vanuit de Christelijke opdracht te vergeven (Worthington, 2001), maar ook vanuit loyaliteit aan de ouder in een poging de ouder vrij te pleiten, in de rol van ‘het gevende kind’ (1.ex.18; Nagy & Krasner, 2018, p. 123).

Met God als basis voor zelfafbakening en zelfvalidatie is de rol die het geloof speelt in het vergevingsproces relationeel ethisch te duiden en een ‘legaat’ uit het verleden om zo goed mogelijk vorm te geven aan de christelijke identiteit, ook voor de volgende generaties. Bovendien is hun afhankelijkheid van Hem, het bestaansrecht dat ze aan Hem ontleen, ook te duiden vanuit de ontische dimensie (1.ex.9.1-2).

De ondersteuning van God bij het reguleren van boosheid is helpend in het kunnen exonereren van de ouder. Het overdragen van het recht op vergelding aan God doet echter

niets met de schuldlast op de schouders van de ouder, maar is helpend om af te zien van wraak. Deze hulpbron geeft hen de vrijheid om bijvoorbeeld weer te kunnen geven aan hun kinderen, er voor ze te kunnen zijn, zonder belemmerd te worden door wrok of bitterheid (1.ex.14). Dit leidt tot hernieuwd vertrouwen in relaties. Meulink-Korf beaamt dit, maar benoemt het risico van een roulerende rekening wanneer deze boosheid niet is verwerkt (2.ex.15). Dit snel willen vergeven zou volgens Bregman verklaard kunnen worden door het feit dat respondenten zich daartoe aangespoord voelden door de opdracht vanuit het Christelijk gedachtegoed en zich daardoor minder bewust waren van de impact van hun boosheid (1.ex.3.2).

Dat respondenten aangeven dat de vergeving van de ouder het werk van God was, bevestigt de uitspraak van Meulink-Korf die stelt dat vergeving een gave is, geen investering die gedaan kan worden (1997, p. 332; 2.ex.5.1, 5, 6.7). Ook Van Klaveren vindt dat vergeving daardoor geen therapeutisch doel kan zijn (3.ex.6-8).

7.3 Discussie

Dit onderzoek richtte zich slechts op het vergeven van één ouder door het volwassen kind en is de rol van de andere ouder buiten beschouwing gelaten. Hoe uitte zich de loyaliteit van respondenten in deze relatie en welke invloed had dit op het vergevingsproces? Er is in dit onderzoek voorbij gegaan aan waardevolle informatie hierover.

De oproep voor dit onderzoek werd geplaatst in een Christelijk magazine. Het is mogelijk dat Christenen die een dergelijk blad lezen geen gemiddelde afspiegeling zijn van de doelgroep, waardoor dit een onbetrouwbare selectie oplevert. Bovendien hebben volwassen kinderen die reageren op een dergelijke oproep wellicht de behoefte hun verhaal te delen vanwege een bovengemiddeld positieve ervaring met het vergeven van hun ouder. Ook dit heeft negatieve gevolgen voor de betrouwbaarheid van dit onderzoek.

Daarnaast zijn het vooral vrouwen die hebben gereageerd. Wellicht zijn er specifieke kenmerken in door hen genoemde helpende factoren, die verschillen van factoren in een vergevingsproces van mannen. Dit zou een eenzijdig beeld kunnen schetsen van het gebruik van hulpbronnen.

De interviews zijn handmatig gecodeerd. Het risico op onnauwkeurigheid hierdoor kan een nadelig effect hebben op de betrouwbaarheid van het onderzoek doordat er onderlinge relaties tussen data worden gemist.

7.4 Aanbevelingen

7.4.1 Aanbevelingen voor de praktijk

Vergeving laat zich niet sturen. Een methode om te vergeven is daarom niet universeel toe te passen. Contextuele hulpverlening dient zich daarom te richten op het ‘leggen van kiemen’ om cliënten uit te nodigen tot zelfgemaakte keuzes en zelf voorgenomen acties (Nagy & Krasner, 2018, p. 321).

Respondenten ervaren moeite in het aangaan van de dialoog met de ouder. Contextuele hulpverlening moeten streven naar zoveel mogelijk betrokken deelnemers in een exonatieproces voor een gedeelde therapeutische winst in meerzijdige partijdigheid.

Patiënten in een klinische setting zijn geholpen bij een relationeel ethische benadering van de pathologie door hulpverleners, waarbij exonatie ook een hulpbron kan zijn bij het herstel van psychische klachten (Nagy & Krasner, 2018, p. 478).

Kerkelijk pastoraat begeleidt volwassen kinderen die hun ouder willen vergeven, en die dit motiveren vanuit een christelijke opdracht. Pastoraat kan worden geboden vanuit een relationeel-ethische benadering, met oog voor de existentiële loyaliteit van deze kinderen. Dit geeft bovendien zicht op valkuilen als gevolg van de Christelijke plicht om te vergeven.

7.4.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Het Christelijk geloof blijkt bij de respondenten een grote invloed te hebben gehad op het proces van vergeven. Een vervolgonderzoek kan zich richten op de vraag hoe niet-Christenen een vergevingsproces doorlopen en van welke hulpbronnen ze gebruik maken.

Behalve helpende factoren noemen respondenten ook belemmeringen. Hier heeft dit onderzoek zich niet specifiek op gericht. Vervolgonderzoek kan worden gedaan naar de aard van deze belemmeringen en de manier waarop mensen deze kunnen overwinnen.

In dit onderzoek is er aandacht besteed aan vergeving van schadelijk handelen dat door één ouder werd berokkend. Vervolgonderzoek kan worden gedaan naar de invloed van de ander ouder in het gezin en de manier waarop respondenten omgingen met het feit dat deze ouder het onrecht niet wist te voorkomen.

Dit onderzoek is, net als de contextuele visie van Nagy en veel onderzoek naar vergeving, gestoeld op de westerse cultuur. Vervolgonderzoek kan zich richten op helpende factoren bij vergeving in een niet-westerse cultuur.

BRONVERMELDING

- Anderson, J., & Natrajan-Tyagi, R. (2016). Understanding the Process of Forgiveness After a Relational Hurt in Christian Marriages. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, 15(4), 295–320. <https://doi.org/10.1080/15332691.2015.1089804>
- Andrews, M. (2000). Forgiveness in Context. *Journal of Moral Education*, 29(1), 75–86. <https://doi.org/10.1080/030572400102943>
- Baarda, B., Bakker, E., Fischer, T., Julsing, M., De Goede, M., Peters, V., & Van der Velden, T. (2013). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (3de editie). Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers B.V.
- Baas, N. J. (2001). *Probleemouders, probleemkinderen?: Een literatuurstudie van transgeneratiele overdracht van problemen die tot kindbeschermsmaatregelen (kunnen) leiden*. Geraadpleegd op 27 april 2019, van <http://resolver.tudelft.nl/uuid:40f0eef9-9719-4fd9-bb58-8981b3029b17>
- Baskin, T. W., & Enright, R. D. (2004). Intervention Studies on Forgiveness: A Meta-Analysis. *Journal of Counseling & Development*, 82, 79–90. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2004.tb00288.x>
- Berry, J. W., Worthington, E. L., O'Connor, L. E., Parrott, L., & Wade, N. G. (2005). Forgiveness, Vengeful Rumination, and Affective Traits. *Journal of Personality*, 73, 183–226. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00308.x>
- Bogdan, R., & Biklen, S. K. (2007). *Qualitative Research for Education: An introduction to theories and methods* (5de editie). Boston, MA: Pearson Education.
- Boszormenyi-Nagy, I. (2017). *Grondbeginselen van de contextuele benadering* (5^e druk). Haarlem: de Toorts.
- Boszormenyi-Nagy, I. & Krasner, B. R. (2018). *Tussen geven en nemen* (7^e ongewijzigde druk). Haarlem: de Toorts.
- Boszormenyi-Nagy, I., & Spark, G. M. (1984). *Invisible Loyalties: Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. New York: Brunner/Mazel.
- Bradley, B., & Furrow, J. L. (2004). Toward a mini-theory of the blamer softening event: Tracking the moment-by-moment process. *Journal of Marital and Family Therapy*, 30(2), 233–246. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2004.tb01236.x>

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology: Qualitative research in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Buber, M. (1957). Guilt and Guiltfeelings. *Psychiatry*, 20(2), 114-129. <https://doi.org/10.1080/00332747.1957.11023082>
- Buber, M. (1994). *Ik en jij* (I and Thou) (M. Storm, Vert.). Utrecht: Bijleveld. (Origineel werk gepubliceerd in 1958).
- Burggraeve, R. (2000a). De moeilijke maar mogelijke weg naar vergeving. *Tijdschrift voor welzijnswerk*, 24(231), 39–53.
- Burggraeve, R. (2000b). Geen zand erover? Vereffenen, vergeven en verzoenen. *Cahier voor Vredestheologie*, 12. Leuven: Centrum voor vredesethiek KU.
- Burggraeve, R. (2000c). *Zand Erover?: Vereffenen, vergeven en verzoenen* (1ste editie). Leuven, België: Davidsfonds.
- Coffey, A., & Atkinson, P. A. (1996). *Making sense of Qualitative Data: Complementary research strategies*. Thousand Oaks, Canada: SAGE Publications.
- De Boer, F. (2016, 18 mei). De Grounded Theory Approach: een update. *Kwalon*, 16(1). Geraadpleegd op 18 december 2018, van <https://www.tijdschriftkwalon.nl>
- DiBlasio, F. A. (1998). The use of a decision-based forgiveness intervention within intergenerational family therapy. *Journal of Family Therapy*, 20(1), 77–96. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00069>
- Dillen, A. (2004). *Ongehoord vertrouwen: Ethische perspectieven vanuit het contextueel denken van Ivan Boszormenyi-Nagy*. Antwerpen- Apeldoorn: Garant.
- Dillen, A. (2001). Vergeving of exoneratie? Kritische kanttekeningen vanuit en bij de theorie van Ivan Boszormenyi-Nagy. *Tijdschrift voor theologie*, 41(1), 61–84.
- Duyndam, J. (2003). Voorwaarden voor vergeving: Een stappenplan. *Justitiële Verkenningen*, 29(5), 88-96.
- Enright, R. D. (2001). *Forgiveness is a choice: A step-by-step process for resolving anger and restoring hope*. Washington, D.C.: APA Books
- Enright, R. D., Freedman, S., & Rique, J. (1998). The psychology of interpersonal forgiveness. In R. D. Enright & J. North. (Eds.), *Exploring forgiveness*, 46-62. Madison, WS: University of Wisconsin Press.

- Enright, R. & The Human Development Studygroup (1994). Piaget on the moral development of forgiveness: Identity or reciprocity? *Human Development*, 37(2), 63–80.
- Exline, J. J., Park, C. L., Smyth, J. M., & Carey, M. P. (2011). Anger toward God: Social-cognitive predictors, prevalence, and links with adjustment to bereavement and cancer. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100(1), 129–148. <https://doi.org/10.1037/a0021716>
- Exline, J. J., Worthington, E. L., Jr., Hill, P., & McCullough, M. E. (2003). Forgiveness and Justice: A Research Agenda for Social and Personality Psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 7(4), 337–348. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0704_06
- Gottman, J. (2011). *The science of trust: Emotional attunement for couples* (1ste editie). New York: W. W. Norton & Co.
- Greenberg, L. J., Warwar, S. H., & Malcolm, W. M. (2008). Differential effects of emotion-focused therapy and psychoeducation in facilitating forgiveness and letting go of emotional injuries. *Journal of Counseling Psychology*, 55(2), 185–196. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.55.2.185>
- Hargrave, T. D. (1994). Families and Forgiveness: A Theoretical and Therapeutic Framework. *The Family Journal*, 2(4), 339–348. <https://doi.org/10.1177/1066480794024007>
- Hargrave, T. & Pfitzer, F. (2005). *Ontwikkelingen in de contextuele therapie: De kracht van geven en nemen in relaties*. (1ste editie). Leuven/Voorburg: Acco
- Krasner, B. & Joyce, A. (2005). Elementen van toegewijde verbintenis. In M Michielsens, W. van Mulligen, & L. Hermkens. (Reds.), *Leren over leven in loyaliteit. Over contextuele hulpverlening*. (7e druk, pp. 51-79). Leuven/Voorburg: Acco.
- Levinas, E. (1992). *Totalité et infini. Essai sur l'extériorité*. Geraadpleegd op 14 januari 2020, van https://monoskop.org/images/5/56/Levinas_Emmanuel_Totalité_et_infini_essai_sur_l_exteriorité_2000.pdf
- McCullough, M.E., Pargament, K. I., & Thoresen, C. E. (2000). *Forgiveness: Theory, research, and practice*. New York: Guildford Press.
- McCullough, M. E., & Worthington, E. L. (1995). Promoting forgiveness: The comparison of two brief psychoeducational interventions with a waiting-list control. *Counseling and Values*, 40(1), pp. 55–68. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.1995.tb00387.x>

- Meulink-Korf, H. (2013). Exoneratie. In A. Melzer, & K. Bregman. (Reds.), *Opnieuw aangesproken. Doordenken op contextueel pastoraat*. (3e druk, pp. 11-13). Gorichem: Narratio.
- Meulink-Korf, H., & Van Rijn, A. (1997). *De context en de ander. Nagy herlezen in het spoor van Levinas met het oog op pastoraat*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Meulink-Korf, H., & Van Rhijn, A. (2000). Vergeving en verzoening tussen generaties?: Een benadering vanuit het familietherapeutisch denken van Ivan Boszormenyi-Nagy. In R. Burggraave, J. de Tavenier, & D. Pollefeyt. (Reds.), *Zand erover? Vereffenen, vergeven, verzoenen* (87-114). Leuven: Davidsfonds.
- Michielsen, M., Steenackers, M. & Van Mulligen, W. (2005). Contextuele hulpverlening in de praktijk. In M. Michielsen, M. Van Mulligen, & L. Hermkens. (Reds.), *Leren over leven in loyaliteit. Over contextuele hulpverlening* (7^e druk, pp. 19-34). Leuven-Leusden: Acco.
- Monbourquette, J. (2001). *Hoe vergeven?: Vergeven om te genezen, genezen om te vergeven*. Averbode: Altiora.
- Nederlands Jeugdinstituut. *Multiprobleemgezinnen*. Geraadpleegd op 20 mei 2019, van <https://www.nji.nl/Multiprobleemgezinnen-Probleemschets-Risicofactoren>
- Onderwaater, A. (2015). De onverbreekelijke band. Inleiding & ontwikkelingen in de contextuele therapie van Nagy (9^e gewijzigde druk). Amsterdam: Pearson Benelux.
- Pollefeyt, D. (1999). Vergeving: een nieuw begin voor dader, slachtoffer en samenleving? *Kultuurleven*, 66(2), 38-47.
- Pollefeyt, D., (2000). Vergeving: valkuil of springplank naar een betere samenleving? Op zoek naar een nieuw begin voor dader en slachtoffer. In R. Burggraave, D. Pollefeyt, & J. de Tavenier. (Reds.), *Zand erover?: Vereffenen, vergeven, verzoenen* (pp. 143-172). Leuven: Davidsfonds.
- Ricoeur, P. (1995) Le pardon peut-il guérir? *Esprit*, 3(4), 77-82.
- Savanije, A., Van Lawick, M. J., & Reijmers, E. T. M. (2014). *Handboek systeemtherapie*. Utrecht: de Tijdstroom.
- Schellingerhout, R., & Ramakers, C. (2017, 31 maart). *Scholierenonderzoek Kindermishandeling 2016*. Geraadpleegd op 23 maart 2020, van https://www.wodc.nl/binaries/2668B_Volledige_Tekst_tcm28-257873.pdf
- Stoop, D. (2005). *Forgiving the unforgivable*. Grand rapids: Revell.

- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: Sage.
- Sutton, G. (2014). Psychology of Forgiveness : An Overview of Recent Research Linking Psychological Science and Christian Spirituality. *Encounter: Journal for Pentecostal Ministry*, 11, 1-9.
- Taillieu, T. L., Brownridge, D. A., Sareen, J., & Afifi, T. O. (2016). Childhood emotional maltreatment and mental disorders: Results from a nationally representative adult sample from the United States. *Child Abuse & Neglect*, 59, 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2016.07.005>
- Toussaint, L., Shields, G. S., Dorn, G., & Slavich, G. M. (2014). Effects of lifetime stress exposure on mental and physical health in young adulthood: How stress degrades and forgiveness protects health. *Journal of Health Psychology*, 21(6), 1004–1014. <https://doi.org/10.1177/1359105314544132>
- Van der Meiden, J. (2016). Geboren als medemens. Kijken door de bril van relationele ethiek. *Wapenveld*, 66(4), 2–7.
- Van der Meiden, J. (2019). *Where Hope Resides: A Qualitative Study of the Contextual Theory and Therapy of Ivan-Boszormenyi-Nagy and the Applicability for Therapy and Social Work*. Geraadpleegd op 2 juni, van https://repository.uvh.nl/uvh/bitstream/handle/11439/3493/Meiden+van+der_Where+Hope+Resides.pdf?sequence=1
- Vandevoorde, C. (2000). Vergeven: een nieuwe toekomst voor dader en slachtoffer. *Rondom Gezin. Driemaandelijks Tijdschrift van de Interdiocesane Dienst voor Gezinspastoraal*, (21)4, 238-260.
- Van Klaveren, W. M. (2018) “*Geweest zijn is ook een vorm van zijn*” Een onderzoek naar *Ethische Verbeelding toegepast in het domein van Rouw en Verlies* (Masterthesis). CHE, Ede.
- Wade, N. G., Hoyt, W. T., Kidwell, J. E. M., & Worthington, E. L. (2014). Efficacy of psychotherapeutic interventions to promote forgiveness: A meta-analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 82(1), 154–170. <https://doi.org/10.1037/a0035268>
- Worthington, E. L., Jr. (2003). *Forgiving and Reconciling: Bridges to Wholeness and Hope*. Amsterdam, Nederland: Amsterdam University Press.
- Worthington, E. L., Jr. (2001). *Five steps to forgiveness: The art and science of forgiving*. New York, NY: Crown.

BIJLAGEN

Bijlage I: Toestemmingsverklaring

Lectoraat Jeugd en Gezin
Christelijke Hogeschool Ede
Oude Kerkweg 100
6717 JS Ede
0318-696300
jhvdmeiden@che.nl

Beste respondent,

Je hebt aangegeven dat je wilt meedoen aan het onderzoek naar vergeving. Dat stellen we erg op prijs.

Dit onderzoek richt zich op mensen die hun ouders de pijn, het verdriet en de schade hebben vergeven die hen door hun ouders is aangedaan. Terwijl kinderen juist goede zorg nodig hebben, en ouders veelal ook het goede met hun kinderen voor hebben, gaat het toch vaak mis. En de schade die daaruit voortkomt werkt door, soms door generaties heen. Het kan zo doende invloed hebben op de ontwikkeling van het kind tot volwassen mens. Maar er zijn ook kinderen die, eenmaal volwassen geworden, hun ouder(s) hebben kunnen vergeven. Wij denken dat vergeven van belang is voor iedere betrokkene.

In dit onderzoek gaan we op zoek naar wat deze mensen daarbij geholpen heeft. Mensen zoals jij. Dat doen we door goed te luisteren naar wat deze mensen vertellen over het proces dat hen geleid heeft tot het kunnen vergeven. Dat kan ons inzichten geven die mogelijk van nut zijn in de behandeling van mensen die worstelen met wat er in hun relatie met hun ouders heeft plaats gevonden. Jouw ervaringen zijn daarbij dus erg belangrijk, en door je deelname aan dit onderzoek lever je een waardevolle bijdrage aan de verbetering van hulpverlening aan mensen die op zoek zijn naar genezing en herstel van relaties.

Onderzoekers

Het onderzoek staat onder leiding van Jaap van der Meiden, senior onderzoeker bij het Lectoraat Jeugd en Gezin en coördinator van het Instituut Contextuele Benadering, beide onderdeel van de Christelijke Hogeschool Ede. Het onderzoek wordt uitgevoerd door Carla Hartman-den Heijer en Auke Bos.

Lectoraat Jeugd en Gezin
Christelijke Hogeschool Ede
Oude Kerkweg 100
6717 JS Ede
0318-696300
jhvdmeiden@che.nl

Contactgegevens:

Auke Bos

Email: abos@che.nl,

Tel: 0621822995

Carla Hartman-den Heijer,

Email: hartman.heijer@gmail.com

Tel: 0612556169

Jaap van der Meiden

Email: jhvdmeiden@che.nl

Bijgevoegd vind je informatie over het onderzoek. Wij vragen je de toestemmingsverklaring te ondertekenen, zodat je toestemming officieel is vastgelegd wanneer het interview wordt afgenomen.

Met vriendelijke groeten,

Auke Bos

Carla Hartman-den Heijer

Lectoraat Jeugd en Gezin
Christelijke Hogeschool Ede
Oude Kerkweg 100
6717 JS Ede
0318-696300
jhvdmeiden@che.nl

Toestemmingsverklaring respondent

Hierbij verklaar ik mee te willen werken aan het onderzoek naar vergeving dat door het Lectoraat Jeugd en Gezin van de Christelijke Hogeschool Ede wordt uitgevoerd. Ik heb begrepen dat dit onderzoek zich richt op mensen die hun ouders de schade en pijn hebben vergeven die hen door hun ouders is aangedaan.

Ik geef toestemming voor het maken van een beeld- en geluidsopname van het interview. Ik vind het goed dat deze opname onder verantwoordelijkheid van Jaap van der Meiden wordt gebruikt voor het onderzoek naar vergeving.

De 'Toelichting onderzoek' is met mij doorgenomen en ik weet wat door wie met de beeld- en geluidsopname wordt gedaan en waarvoor ik precies toestemming heb gegeven.

Dit document bestaat uit twee pagina's en wordt in tweevoud ondertekend, waarbij een exemplaar voor de respondent is en een exemplaar voor de Christelijke Hogeschool Ede.

Ondergetekende

Naam:

Datum:

Handtekening:

Toelichting onderzoek

Respondenten

Het is de respondenten in elke fase van het onderzoek toegestaan om zonder opgaaf van reden de samenwerking te beëindigen.

Onderzoekers

De onderzoeker die het interview houdt (Auke Bos en/of Carla Hartman), verzorgt de beeld / geluidsopname. Deze opname wordt getranscribeerd (geheel uitgeschreven), waarna het wordt geanalyseerd onder supervisie van Jaap van der Meiden. Het algehele uitgangspunt is dat dit onderzoek de respondenten niet mag schaden.

Data

De verkregen data, de analyse daarvan en de verwerking ervan in rapportages en aanbevelingen kunnen worden gebruikt voor verder onderzoek. Tijdens het transcriberen van de data worden de namen gefingeerd en mogelijk herkenbare elementen veranderd. De anonimisering vindt op een dusdanige manier plaats dat de data niet te herleiden zijn naar (de namen van) de respondenten. De opnames worden na tien jaar vernietigd, te weten uiterlijk mei 2029. De data zijn uitsluitend bestemd voor de hiervoor genoemde doelen, tenzij anders en op schriftelijke wijze overeen wordt gekomen.

Bijlage II: Uitnodigingsmail

Beste respondent,

Je hebt aangegeven mee te willen doen aan het onderzoek naar vergeving. Dat stellen we erg op prijs. We zouden graag een afspraak met je willen maken voor het afnemen van een interview. Het is het handigst om dat telefonisch te doen. Zou je daarom je telefoonnummer willen mailen, of een van ons willen bellen zodat we een datum kunnen afspreken? In de bijlage bevindt zich informatie over dit onderzoek, met daarbij de toestemmingsverklaring. Een uitgeprinte versie nemen we mee en kan worden ondertekend voor de aanvang van het interview.

Met vriendelijke groeten,

Auke Bos (06-*****) en Carla Hartman (06-*****)

Bijlage III: Interviewleidraad respondenten

1. Vertelt u eens over de belangrijkste relatiebeschadiging die door uw ouder is toegebracht?

- Gaat het om een van uw ouders of allebei?
- Betreft het een enkele gebeurtenis van relationele/emotionele schade, of was er gedurende een langere periode sprake van dergelijke mishandeling?
- Hoe lang geleden was dat / hoe oud was u toen?
- Was het gedrag nog steeds gaande toen u het hebt vergeven?
- Welke impact hadden deze gebeurtenissen op u?
- (Emotioneel, geestelijk, lichamelijk, in relaties met anderen?)
- Voelde u zich schuldig?
- Was u boos? Heeft u dat bij iemand kunnen uiten?

2. Wat is vergeving voor u?

- Werden vroeger uw fouten vergeven?

3. Hoe bent u gekomen om hen te vergeven?

- Hebben uw ouders spijt betuigd?
- Begreep u het gedrag van uw ouder(s)?

4 Heeft u op een bepaald moment besloten, of is het langzamerhand zo gegroeid?

- Wat is de invloed van andere mensen op het feit dat u deze beslissing hebt genomen?
- Zijn er mensen die u op het idee hebben gebracht of er misschien op hebben aangedrongen om te vergeven?
- Heeft u het erover gehad met andere mensen?
- Heeft u een voorbeeld gehad dat u heeft gemotiveerd?
- Zijn er andere dingen die uw beslissing hebben beïnvloed (geloof, ziekte van ouders, veranderd gedrag van ouders, expliciete eisen van ouders, enz.)

5 Beschrijf het proces dat u hebt doorlopen om uw ouder te vergeven.

- Hoe lang duurde dat?

6 Welke moeilijkheden of belemmeringen ben u tegengekomen en hoe bent u daar mee omgegaan?

7 Wat heeft u geholpen om hen te vergeven?

- Hulp van andere mensen, namelijk: ...
- Er over gelezen, zoals ...
- Verandering van persoonlijke kijk op de situatie, zoals ...
- Voorbeeld van andere mensen, namelijk ...
- Verlangen om zich te ontdoen van haat, woede, onzekerheid, enz

8. Heeft uw geloof een rol gespeeld? Welke?

- Moest u vergeven? Van wie?

9. Hoe heeft u ze vergeven; hoe ging het in z'n werk?

- Hen expliciet verteld.
- Hen geschreven o.i.d.
- Hen niet verteld, een innerlijk proces.

10. Hoe verschilt de relatie met uw ouder na de vergeving?

- Van geen naar wel contact.
- Altijd contact gehouden, maar nu beter en meer.
- Ik weet beter wat ik wel en niet moet verwachten, waardoor er rust is
- Wordt u soms aangevochten in uw vergeving? Zo ja, waardoor? Hoe gaat u daarmee om?

11. Zijn er ook andere dingen of relaties veranderd sinds u ze hebt vergeven?

Bijlage IV: Interviewleidraad experts

Tijdens ons interview hebben we het woord vergeven gebruikt omdat dit bekend is. Bij de beantwoording van de vragen werd het begrip vergeven in een brede context gebruikt. Dat varieerde van het niet meer kwalijk nemen tot verzoening maar ook het wegnemen van de last van de schuld.

- Is er een verschil tussen exonерatie en vergeven en zo ja wat is dat verschil? Welke plaats heeft verzoening hierin?
- In welke fases verloopt meestal het vergevings- /exoneratie proces? Is daar ook een volgorde in te ontdekken?
- Welke helpende factoren herkennen jullie in de praktijk? Welke factoren zijn het meest helpend en waarom?
- Welke relatie heeft het doorbreken van intergenerationele schadelijke patronen met het vergeven van de ouder? Stoppen met schadelijk gedrag kan toch ook zonder een vergevingsproces?
- Wat herken je van de rol die het Christelijk geloof speelt in een vergevingsproces? Hoe kun je dit relationeel ethisch duiden? Betekent vergeven daarin uiteindelijk ook verzoening?
- Welke invulling geef je hieraan in de hulpverlening aan mensen in een vergevingsproces?
- Hoe duid je het feit dat mensen hun boosheid of het recht op wraak aan God geven? Welke betekenis heeft dit in relationeel ethisch perspectief? Wat gebeurt er met de schuldlast? Is er dan wel sprake van exonерatie?

Bijlage V: Resultatenschema interviews respondentent

1	Factoren die het begin van een proces van vergeving bevorderen	Respondenten						
		1	2	3	4	5	6	7
1	Visie op handelen ouder die vergeving opgang bracht	4	8	5	12	5	4	6
2	Factoren in de persoonlijke ontwikkeling die vergeving opgang brachten	7	0	2	12	11	4	5
3	Factoren in de relatie met ouder die vergeving opgang brachten	3	7	1	3	2	4	4
4	Contact met anderen die vergeving opgang brachten	5	5	3	1	5	1	0
5	Factoren gerelateerd aan geloof die vergeving op gang brachten	12	7	5	5	0	2	2
6	Activiteiten die vergeving opgang brachten	8	9	2	6	5	1	2
2	Factoren die de voortgang van een proces van vergeving bevorderen	Respondenten						
		1	2	3	4	5	6	7
1	Visie op handelen van ouder die voortgang van vergeving bevorderden	4	4	8	8	8	5	7
2	Factoren in de persoonlijke ontwikkeling die voortgang van vergeving bevorderden	8	5	2	13	13	4	0
3	Factoren in de relatie met ouder die de voortgang van vergeving bevorderden	2	4	3	9	15	10	4
4	Contact met anderen die de voortgang van vergeving bevorderden	0	5	4	1	2	2	1
5	Factoren gerelateerd aan geloof die de voortgang van vergeving bevorderden.	14	4	7	17	6	7	8
6	Activiteiten die de voortgang van vergeving bevorderden	6	2	3	3	4	6	1
3	Het belang van verontschuldiging door de ouder	Respondenten						
		1	2	3	4	5	6	7
1	Ouders geconfronteerd met onrecht	0	0	0	2	2	1	0
2	Ouder niet willen confronteren met onrecht	2	5	1	0	0	0	2
3	Spijtbetuiging ontvangen van de ouder	0	0	0	0	0	0	2
4	Spijtbetuiging gemist van de ouder	0	0	0	5	1	1	0
4	Factoren die het vergevingsproces belemmerden	Respondenten						
		1	2	3	4	5	6	7
		9	3	5	10	13	14	5
5	Resultaten van het vergevingsproces	Respondenten						
		1	2	3	4	5	6	7
		9	8	12	15	13	10	8

Bijlage VI: Codetabel interviews respondentent

Thema 1: Factoren die het begin van een proces van vergeving bevorderen

Om tot vergeving te kunnen komen is een aantal factoren helpend in de beginfase van dit proces. Deze factoren zijn gecodeerd en onderverdeeld in zes verschillende aandachtsgebieden.

	Code	Subcode
1	Visie op het handelen van de ouder die vergeving opgang bracht.	Besef van het onrecht. Kennis van de geschiedenis van de ouder. Lezen over vergeving. Informatie over psychologie/pathologie.
2	Factoren in de persoonlijke ontwikkeling die vergeving opgang brachten.	De wens bevrijd te worden van negatieve emoties. Verder willen met je leven. Eigen verantwoordelijkheid. Therapie. Zelfontplooiing.
3	Factoren in de relatie met ouder die vergeving opgang brachten.	Geen slachtoffer willen zijn. Verlangen naar contact. Willen vergeven. Ziekte ouder.
4	Contact met anderen die vergeving opgang brachten.	Gesprekken over de situatie. Advies van anderen om te vergeving.
5	Factoren gerelateerd aan geloof die vergeving opgang brachten.	Bidden. Opdracht van God. Identiteit in God. Jezelf ook vergeven weten. Positieve emoties van God ontvangen.
6	Activiteiten van respondenten die de voortgang van vergeving bevorderden.	Boeken lezen. Bidden. Schrijven. Vergeving uitspreken. Besluiten te vergeven. Praten met anderen.

Thema 2: Factoren die de voortgang van een proces van vergeving bevorderen

Wanneer het vergevingsproces op gang is gekomen, is een aantal factoren helpend in de voortgang hiervan. Deze factoren zijn gecodeerd en onderverdeeld in zes verschillende aandachtsgebieden.

	Code	Subcode
1	Visie op het handelen van de ouder die voortgang van vergeving bevorderden	Begrip voor het onvermogen van de ouder. Besef zelf ook fouten te maken. Spijtbetuiging niet als voorwaarde stellen. Besef positieve invloed onrecht.
2	Factoren in de persoonlijke ontwikkeling die voortgang van vergeving bevorderden.	Therapie. Boos mogen zijn. Jezelf vergeven. Zelfontplooiing.
3	Factoren in de relatie met ouder die de voortgang van vergeving bevorderden	Positieve gedachten over ouder. Ervaren van ouder/kind band. Hoop op herstel van de relatie. Accepteren wat er niet is in de relatie. Ziekte/overlijden van de ouder. Even afstand nemen.
4	Contact met anderen die de voortgang van vergeving bevorderden	Gesprekken over de situatie. Informatie over de ouder van anderen.
5	Factoren gerelateerd aan geloof die de voortgang van vergeving bevorderden.	Bidden. Steun van God ervaren. Jezelf vergeven weten Identiteit in God. Boosheid aan God geven.
6	Activiteiten van respondenten die de voortgang van vergeving bevorderden	Lezen. Bidden. Schrijven. Uitspreken van vergeving. Praten met anderen.

Thema 3: Factoren gerelateerd aan verontschuldiging door de ouder

Het wel of niet confronteren van de ouder met het geleden onrecht heeft, naast het ontvangen of ontbreken van een spijtbetuiging daarvoor, invloed op het vergevingsproces. Dit is belangrijke informatie in de analyse van helpende of belemmerende factoren.

Code	Subcode
Factoren gerelateerd aan verontschuldiging.	Ouder confronteren met het geleden onrecht. Ouder niet confronteren met het geleden onrecht. De houding van de ouder na het schadelijk handelen.

Thema 4: Factoren die het vergevingsproces belemmerden

Wanneer vergeving kan worden bevorderd is het naast helpende factoren ook van belang kennis te hebben van factoren die vergeving kunnen belemmeren.

Code	Subcode
Factoren die het vergevingsproces belemmerden.	Oud rollenpatroon. Verbroken contact. Niet boos mogen zijn. Boosheid. Negatieve gedachte ouder. Geen ruimte voor begrip voor ouder. Geen spijtbetuiging gekregen. Er met niemand over praten. Te snel willen vergeven. Niet willen vergeven.

Thema 5: Resultaten van het vergevingsproces

Respondenten geven aan dat vergeven van de ouder invloed heeft op verschillende aandachtsgebieden. Deze waardevolle resultaten worden onder deze code uiteengezet.

Code	Subcode
Het resultaat van vergeving.	Verbeterde familierelaties. Bevrijding/rust . Inzicht in anderen. Betere relatie met ouder. Kunnen zorgen voor de ouder. Ouder kunnen respecteren. Soms nog boos/verdrietig. Doorbroken patronen.

Bijlage VII Codetabel expertinterviews

Expert 1 Kees Bregman

<i>A. Exoneratie</i>		
Codes		
Monologisch		1.ex.5.1-2; 1.ex.7.
Relationeel		
Hertaxeren		
Hulpverlening		1.ex.7
Hertaxeren		1.ex.1.1
Loyaliteit		1.ex.3.2; 1.ex.3.4; 1.ex.16; 1.ex.18; 1.ex.30.1; 1.ex.30.3.
Dialogoog		
Verantwoordelijkheid		
Rechtvaardigheid		1.ex.24
Visie op schuld		1.ex.1.2
Doorbreken patronen		1.ex.1.1
Betrouwbaarheid		1.ex.11.2; 1.ex.12

Codes	Subcodes	
Hulpbronnen	Activiteiten	
	Boosheid uiten	
	Praten	1.ex.4; 1.ex.5.2
	Relaties	
	Geloof	1.ex.11; 1.ex.13; 1.ex.21.2; 1.ex.20; 1.ex.21; 1.ex.28
	Ambivalentie ouder erkennen	1.ex.29.2
	Erkenning verdienste	1.ex.30.1; 1.int.31-ex.31; 1.ex.30.4; 1.int.31- ex.31
	Begrip handelen ouder	1.ex.1.1
	Besef onrecht	1.ex.17; 1.ex.29.1; 1.ex.5.2

	Verlangen	
	Meerzijdige partijdigheid	
	Tijd	
	Het verleden aanvaarden	1.ex.22
Resultaat	Stopt roulerende rekening	1.ex.8.2; 1.ex.1.1
	Herstel relaties	1.ex.30.4; 1.ex.11.2
	Bevrijding	1.ex.5.2; 1.ex.8.1-2; 1.ex.11.2
	Vertrouwen	1.ex.12
	Schuldlast weg	1.ex.1.2; 1.int.31-ex.31

B. Vergeving	
Codes	
Religieus begrip	1.ex.3.1; 1.ex.3.2; 1.ex.3.1; 1.ex.7; 1.ex.8.1; 1.ex.15; 1.ex.23
Cultureel bepaald	1.ex.6; 1.ex.7
Dialogisch	1.ex.5.2; 1.ex.7; 1.ex.8.1
Risico's	1.ex.3.2; 1.ex.3.3; 1.ex.4; 1.ex.13; 1.ex.14; 1.ex.15; 1.ex.15; 1.ex.16; 1.ex.17.1; 1.ex.17.2; 1.ex.17.3; 1.ex.18; 1.ex.19.2
Resultaat	1.ex.8.1-2; 1.ex.8.2; 1.ex.20
Moeite van Nagy	1.ex. 3.1; 1.ex.5.1; 1.ex.9.1
Niet voor hulpverlening	1.ex.22; 1.ex.20; 1.ex.19.2
Niet te bewerken	1.ex.20
Verschil met exoneratie	1.ex.7; 1.ex.7; 1.ex.9.1-2; 1.ex.9.1; 1.ex.13; 1.ex.22; 1.ex.5.2; 1.ex.23; 1.ex.25
Relationeel ethische duiding vergeving	1.ex.11.1; 1.ex.11.2; 1.ex.12; 1.ex.13; 1.ex.14; 1.ex.30.1; 1.ex.30.3

C. Pastoraat	
	1.ex.9.1; 1.ex.9.2; 1.ex.13; 1.ex.19; 1.ex.20; 1.ex.21.1; 1.ex.21.2; 1.ex.22; 1.ex.23; 1.ex.25.1; 1.ex.25.2

Expert 2 Hanneke Meulink-Korf

A. Exoneratie		
Codes		
Monologisch		2.ex.7; 2.ex.10.2; 2.ex.10.2-3; 2.ex.12; 2.ex.17.3; 2.ex.17.3
Relationeel		2.ex.5.3; 2.ex.14.2; 2.ex.10.2-3; 2.ex.11; 2.ex.12; 2.ex.14.1; 2.ex.14; 2.ex.5.4
Hertaxeren		2.ex.5.1; 2.ex.10.2
Hulpverlening		2.ex.5.1
Wegnemen schuldlast		2.ex.10.2
Loyaliteit		2.ex.14.2
Dialoog		2.ex.5.2; 2.ex.5.3; 2.ex.5.4; 2.ex.6.1; 2.ex.6.4; 2.ex.6.5; 2.ex.6.7; 2.ex.7; 2.ex.9; 2.ex.12; 2.ex.14.1; 2.ex.14.2; 2.ex.14.5; 2.ex.16
Verantwoordelijkheid		
Rechtvaardigheid		2.ex.6.2; 2.ex.15.1-2; 2.ex.12
Visie op schuld		2.ex.6.2; 2.ex.6.2; 2.ex.6.3; 2.ex.6.4; 2.ex.10.3
Doorbreken patronen		2.ex.14.1
Betrouwbaarheid		2.ex.14.5

Codes	Subcodes	
Hulpbronnen	Activiteiten	2.ex.8; 2.ex.17.1; 2.ex.17.3
	Boosheid uiten	2.ex.14.3
	Praten	
	Relaties	2.ex.14.2
	Geloof	2.ex.14.2
	Ambivalentie ouder erkennen	
	Erkenning verdienste	2.ex.17.2
	Begrip handelen ouder	2.ex.10.1
	Besef onrecht	2.ex.5.2
	Verlangen	2.ex.14.2
	Meerzijdige partijdigheid	2.ex.10.3; 2.ex.14.3
	Tijd	
	Het verleden aanvaarden	2.ex.14.5
Resultaat	Stopt roulerende rekening	2.ex.14.1; 2.ex.15.3
	Herstel relaties	

	Bevrijding	
	Vertrouwen	
	Schuldlast weg	

B. Vergeving	
Codes	
Religieus begrip	
Cultureel bepaald	
Dialogisch	2.ex.5.5; 2.ex.6.1; 2.int.7-ex.7
Risico's	2.ex.6.7; 2.ex.13; 2.ex.14.2; 2.ex.14.3; 2.ex.14.5; 2.ex.15.2; 2.ex.15.1
Resultaat	
Moeite van Nagy	2.ex.6.6; 2.ex.12
Niet voor hulpverlening	2.ex.5.5; 2.ex.6.7
Niet te bewerken	2.ex.5.5
Verschil met exoneratie	2.ex.5.1; 2.ex.6.4
Relationeel ethische duiding vergeving	

C. Pastoraat	

Expert 3 Wilma Van Klaveren

A. Exoneratie		
Codes		
Monologisch		3.ex.3
Relationeel		3.ex.8; 3.ex.54; 3.ex.68; 3.ex.85
Hertaxeren		3.ex.53; 3.ex.56; 3.ex.58
Hulpverlening		
Wegnemen schuldlast		3.ex.34
Loyaliteit		3.ex.16; 3.ex.20; 3.ex.63; 3.ex.67; 3.ex.68; 3.ex.92
Dialogoog		3.ex.17; 3.ex.22; 3.int.66-ex.66; 3.ex.72; 3.ex.73; 3.ex.85; 3.ex.90-91; 3.ex.97; 3.ex.101-102
Verantwoordelijkheid		3.ex.8; 3.ex.10; 3.ex.11
Rechtvaardigheid		3.ex.67; 3.ex.101-102
Visie op schuld		3.ex.39-40; 3.ex.41
Doorbreken patronen		3.ex.28; 3.ex.30; 3.ex.83; 3.ex.85
Betrouwbaarheid		3.ex.31; 3.ex.32; 3.ex.38; 3.ex.40; 3.ex.70; 3.ex.72; 3.ex.90

Codes	Subcodes	
Hulpbronnen	Activiteiten	
	Boosheid uiten	3.ex.67; 3.ex.81
	Praten	
	Relaties	
	Geloof	3.ex.27; 3.ex.47-49
	Ambivalentie ouder erkennen	3.ex.78; 3.ex.79
	Erkenning verdienste	3.ex.23; 3.ex.24; 3.ex.75
	Begrip handelen ouder	3.ex.55; 3.ex.75
	Besef onrecht	3.ex.12; 3.ex.23; 3.ex.24; 3.ex.27; 3.ex.75; 3.ex.77
	Verlangen	
	Meerzijdige partijdigheid	3.ex.22; 3.ex.55; 3.ex.62
	Tijd	3.ex.5; 3.ex.80
	Het verleden aanvaarden	3.ex.70
Resultaat	Stopt roulerende rekening	
	Herstel relaties	3.ex.83; 3.ex.85; 3.ex.88

	Bevrijding	3.ex.49; 3.ex.65
	Vertrouwen	
	Schuldlast weg	

B. Vergeving	
Codes	
Religieus begrip	3.ex.42; 3.ex.95
Cultureel bepaald	
Dialogisch	3.ex.3; 3.ex.42; 3.ex.97
Risico's	3.ex.4; 3.ex.9; 3.ex.11; 3.ex.16; 3.ex.20; 3.ex.36; 3.ex.56; 3.ex.57; 3.ex.68; 3.ex.71; 3.ex.80
Resultaat	3.ex.46.2; 3.ex.95
Moeite van Nagy	
Niet voor hulpverlening	3.ex.8; 3.ex.44; 3.ex.52
Niet te bewerken	3.ex.43; 3.ex.93
Verschil met exoneratie	3.ex.3; 3.ex.15; 3.ex.36; 3.int.53-ex.53
Relationeel ethische duiding vergeving	3.ex.32; 3.ex.54; 3.ex.61; 3.ex.62; 3.ex.64; 3.ex.89; 3.ex.98

C. Pastoraat	
	3.ex.47-49; 3.ex.52; 3.ex.54